

BEDENKLIKE BEDENKINGE: PHEIFFER SE TAALPOLITIEK

J.C. Steyn

"Is die 19de-eeuse model nog sonder meer bruikbaar?" "Kan daar nog dieselfde gedoen word met elke taal in Suid-Afrika" (as met Afrikaans, naamlik 'n stryd te laat voer om vir homself meer funksies te verower)? "Moet ons in die twintigste eeu anders hierteenoor staan" (teenoor taalbewegings)? Hierdie vrae stel R.H. Pfeiffer in sy kritiek op Tuiste in eie taal. Hy gee te kenne dat ek te veel aansluit by 'n 19de-eeuse model en die 20ste-eeuse omstandighede te min in ag neem. Hy werk in sy artikel nie 'n 20ste-eeuse model uit nie (dit was seker ook nie die doel van sy artikel nie), maar gee 'n paar aanduidings van hoe hy meen so 'n model behoort te wees. Hierdie aanduidings en suggesties en die politieke raamwerk van Pfeiffer se alternatiewe handhawingsmodel is belangrik genoeg om aandag aan te gee en vrae oor te stel. As daar doeltreffender en selfs "populêrder" en "makliker" maniere van taalhandhawing is as dié wat ek aan die hand doen, asook effektiewer 'uitreikingsaksies' ('n mooi term wat Pfeiffer teen die einde van sy artikel gebruik), sal ek dit verwelkom.

In hierdie stuk wil ek die verskillende aspekte van taalhandhawing en 'n Suid-Afrikaanse taalpolitiek waarna Pfeiffer verwys, onder die volgende hoofde aan die orde stel: (1) argumente vir die behoud van tale; (2) taalbewegings, taalregte en die staat; (3) taalhoudings en taalgetrouheid; die Afrikaanssprekende en die blanke; (4) taalhandhawing en uitreikingsaksies.

1 Argumente vir die behoud van tale

Pfeiffer skryf: "'n Prinsipiële vraag na die behoud van alle tale sou ook geopper kan word. Steyn aanvaar dit as vanselfsprekend dat tale nie verlore moet gaan nie, so wil ek aanneem. Daar is geen waarlik belangstellende in taal en tale wat dit nie sou aanneem nie, sou mens kan sê --- maar die prinsipiële argumente daarvóór ... Sou hulle nie geformuleer moet word nie?" (96).

Oor die "prinsipiële vraag" en wel na "die behoud van spesifieke tale" het ek heel terloops op bl. 432 gesê dat ek dit nie behandel nie omdat die lesers waarskynlik nie argumente nodig het om hulle te oortuig dat Afrikaans behoort voort te bestaan nie; verder dat dit moeilik sal gaan om 'n taalnasionalis te oortuig dat hy sy taal moet prysgee. Die vraag is egter so belangrik dat ek nie daarvan wil wegstroom nie.

'n Mens kan die vraag oor argumente vir tale op twee maniere stel: (1) Is daar argumente vir die behoud van *alle* tale? en (2) is daar algemene argumente vir die behoud van spesifieke tale? Die laasgenoemde vraag kan ook as volg geformuleer word: is daar 'n paar kardinale vrae wat 'n mens ten opsigte van alle tale kan stel met die stelling as uitgangspunt: "As dit of dat die geval is, is dit 'n argument vir die voortbestaan van taal A, maar indien dit of dat nie die geval is nie, dan is daar werklik nie 'n goeie saak uit te maak vir die behoud van taal A nie"?

Ek kan aan twee moontlike argumente dink vir die behoud van *alle* tale. Die eerste sou min of meer soos volg kon lui: "Ons stem seker almal saam dat die studie van taal noodsaaklik is vir 'n insig in die mensegees. Ons kan selfs met 'n groot naam 'n bietjie gesag aan hierdie deel van die argument probeer gee: (Niemand minder as) Chomsky sê dat ons deur 'n studie van die struktuur, organisasie en gebruik van natuurlike tale 'n mate van begrip kan verwag in die spesifieke kenmerke van die mens se intelligensie. 'We may hope to learn something about human nature...' (1975:5). Maar soos die universalia-onderzoekers sê, kan ons 'n belangrike deel van die insig in taal slegs verwerf deur 'n studie van meer as een enkele taal. Bernard Comrie skryf daar is getuigenis dat daar ten opsigte van bepaalde verskynsels gegewens uit 'n verskeidenheid van tale nodig is om geldige uitsprake oor 'n gegewe taaluniversaal te maak (Comrie 1981:6). En vir 'n behoorlike ondersoek is natuurlike, gesproke tale natuurlik veel effektiewer as gestorwe tale."

'n Skeptikus sou teen hierdie argument heelwat kon aanvoer. As die struktuur van lewende tale interessant en insiggewend is, kan ook die studie van die struktuur en struktuurveranderings van sterwende tale belangwekkend wees. Daarby ondersoek ook mense soos Greenberg, Keenan en Comrie nie werklik alle tale nie. En talle tale hét uitgesterf, maar dit op sigself maak tog nie Chomsky se teorie oor 'n aangebore taalaanleg en die konsekwensie daarvan nl. dat elke taal opgebou moet wees volgens dieselfde grondprinsipes, ongeldig nie?

Taalpolitieke oortuigingskrag het hierdie argument nog minder. Sal jy in alle erns vir mense kan sê: "Ons moet aanhou om dié taal te praat omdat ons daardeur dalk onregstreeks 'n bydrae tot die wetenskap lewer? Ons taal het dalk net daardie interessante ietsie-pietsie wat ons kennis van taal kan aanvul, soos wat Fidji en Malagasy met hul seldsame VOS (Verbum-Objek-Subjek)-volgorde dit doen. Moed hou, mense, hou moed: eendag kry die wetenskaplikes in ons taal iets ekstras wat hulle 'n groter insig gee in die gees van die mens." Eers sal so 'n taalpolitikus die mense moet oortuig wat vra: "Nou, watter belang het julle insig in die gees van die mens nou eintlik vir my?"

'n Tweede moontlike argument het betrekking op die manier waarop enige taal aangepas is aan die behoeftes van 'n taalgemeenskap. Dis moontlik dat so 'n taal woorde het wat dit vir taalgebruikers "maklik" maak om oor sekere relevante aspekte van hul omgewing te praat; "maklik" in dié opsig dat hulle vir dié relevante aspekte afsonderlike woorde het en nie gebruik van 'n miskien lomp omskrywing hoef te maak nie. En 'n taalgemeenskap wat afstand doen van 'n goed aangepaste taal, gee daarmee 'n kommunikasiemiddel prys wat optimaal doeltreffend was/is vir sy sprekers.

'n Skeptikus sou daarteenoor kon aanvoer dat elke taal hom kan aanpas by nuwe omstandighede; ook die nuwe wat in die plek van 'n oue kom, kan hom

aanpas. Een manier van aanpassing is ontlening. As Deens argumentshalwe vir Groenlands vervang, kan Groenlandse Deens tog die nodige tipies Groenlandse woorde oorneem en ewe doeltreffend vir Groenland word as wat Groenlands self was? Een van die ou argumente vir Afrikaans het gelui: "Afrikaans is Afrikaans plus Nederlands". (Feitelik is dit foutief, maar ons kan dit "argumentshalwe" aanneem.) Nou, hoekom dan nie ook nie: "Afrikaans is Afrikaans plus Engels plus dalk Noord-Sotho plus dalk Tswana plus..." of: "Suid-Afrikaanse Engels is Engels plus Afrikaans plus ensovoorts?"

Daarteenoor sou 'n mens twee dinge kon aanvoer. Die eerste: is daar taalstrukturele argumente vir die vervanging van een taal deur 'n ander? Hoekom kan Deens vir Groenlands vervang en nie Groenlands vir Deens nie? Is daar taalstrukturele redes waarom ons vir Suid-Afrika 'n Engels verryk met elemente uit ander Suid-Afrikaanse tale moet verkies bo 'n Afrikaans of 'n Tswana verryk met ander taalelemente?

Ten tweede is dit werklik 'n argument van die tipe: "dit sou argumentshalwe kon gebeur, maar in werklikheid..." In werklikheid neem 'n nuwe taal tog nie die verloregegaande woorde en uitdrukkings oor van die taal wat vervang word nie. Amerikaanse Engels het tog nie alles oorgeneem wat verlore gegaan het met die uitsterf van baie Indianetale nie? Afrikaans het maar 'n paar woorde en eiename ontleen aan die Khoentale. Daarby lê die eienheid van 'n taal nie net in die woordeskat nie, maar ook die sintaksis en klankstruktuur. In werklikheid gaan daar 'n unieke medium verlore elke keer wanneer daar 'n taal uitsterf, miskien saam met 'n soort samelewing, lewenswyse of volk wat dit doeltreffend gedien het.¹⁾

Die laaste struktuurargument is dus nie heeltemal sonder waarde nie, maar taalpolitieke oortuigingskrag het dit seker nie. Sy appèl is meer intellektueel en teoreties. 'n Mens gaan Afrikaanssprekendes nie oortuig om Afrikaans te behou deur te wys op "tipies Afrikaanse" uitdrukkingswyses of sintaktiese verskynsels nie.

In plaas van te vra of daar redes is om alle tale te behou, kan ons liever vra of daar nie redes is om spesifieke tale te behou nie. Daar is sulke redes en hulle het te make met taalhoudings en "taalprodukte".

'n Eerste argument is die volgende:

"Dis nie alle mense of groepe wat vir hulle taal omgee nie, maar by sommige mense is daar --- om watter rede ook al --- 'n groot liefde vir hul taal. Hierdie liefde tref 'n mens nie alleen aan by gewone mense nie, maar ook by die beste geeste en dis nie maar net 'n verskynsel van die afgelope twee, drie eeue of so nie, maar dit het duisende jare gelede al voorgekom, o.a. by van die Ou-Testamentiese Joodse leiers en profete. Hoe sterk hierdie gevoel vir taal kán wees, blyk uit 'n uitspraak van N.P. van Wyk Louw oor die Afrikaanse nasionalisme en dit sluit by hom altyd ook die liefde vir die Afrikaanse taal in. Hy skryf aan die slot van 'n artikel oor nasionalisme en die kuns dat hy in dié artikel van 'ons eie nasionalisme' praat 'byna soos van 'n godsdiens' en vervolg dan: 'Dit het ek bewus gedoen, nie omdat die abstrakte nasionalisme by elke volk noodwendig dieselfde waarde moet hê en dieselfde ontwikkeling volg nie, maar omdat ons Afrikaanse nasionalisme vir ons jongeres 'n mag is wat dieselfde volstrekte eise stel as 'n godsdiens, wat ons dwing om die hele persoonlikheid in diens van 'n ideaal en van 'n menslike gemeenskap te stel, en wat aan ons 'n volledige en mooi lewe voorhou om te volg ... Vir ons is daar geen ander lewe moontlik nie'.²⁾

"Om mense iets te ontnem wat so kosbaar is dat hulle voel dat daar vir hulle geen ander lewe daarsonder moontlik is nie, is onmenslik. Dis nie net verkeerd of selfs wreed om mense hul materiële besittings te ontnem nie, maar *alles*, ook onstoflike dinge, wat vir hulle waardevol is, waaroor hulle sterk voel en wat vir hulle lewe sin gee. So 'n kosbare besitting is vir miljoene mense hul godsdienst, vir miljoene ander hul eie taal. (Soms hou taal en godsdienst selfs verband met mekaar en beteken die verlies van die een ook 'n verlies of waardevermindering van die ander.)³⁾ Die Heidelbergse Kategismus sê daarenteen juis ons moet die belange van ons naaste, waar ons kan en mag, bevorder en handel soos ons wens met ons gehandel moet word."

Hierdie argument is natuurlik geen absolute argument nie. Dit kan net oortuigingskrag hê ten opsigte van gemeenskappe waarin die taalgebruikers sterk voel oor hul taal.

En *der Geist der stets vermeint* kan in elk geval aanvoer dat die bestaan van 'n diep gevoel nog nie inhou dat dit 'n goeie soort gevoel is nie. Móét mense nou juis godsdienstig wees, móét hulle lief wees vir hulle taal? Moet gemeenskappe nie dalk opgevoed word tot die besef dat dit alles maar 'n ander soort gejaag is na wind, na 'n "pie in the sky when you die" nie? Bewys 'n mens 'n samelewing nie juis 'n guns as jy hulle dwing of af te sien van iets wat hulle te lief het en wat geen wesenlike waarde het nie?

Maar die skeptikus sal wel op die ou end moet uitkom by die vraag: Moet 'n mens dan oor niks sterk voel nie? (En dan mag hy seker ook nie diep gevoelens hê *daarheen* dat ander mense wel sterk voel en bereid is om die dinge waaroor hulle sterk voel, met alle mag te verdedig nie? Moet 'n mens niks liefhê nie? En kan 'n mens teen ander dinge wat liefgehê kan word in die plek van taal, nie dalk ewe sterk en nog sterker argumente aanvoer as teen taalliefde nie?)

'n Tweede argument ten opsigte van spesifieke tale het te make met die waarde van "produkte van taalgebruik", veral die letterkunde, asook ander soorte skryfwerk, met inbegrip van koerante en tydskrifte; daarbenewens ook nie-geskrewe skeppende werk soos radio- en televisiewerk.

Oor die waarde van taalprodukte as argument het Van Wyk Louw hom as volg uitgelaat: "Want is dit nie die groot literatuur wat die bestaan van ons volk as aparte taalgroep moet regverdig nie? Eintlik moet ons hele geestelike lewe ons bestaan regverdig in soverre as dié lewe 'n bydrae tot die rykdom van die mensheid is. Maar binne daardie geestelike goedere staan die literatuur nog weer alleen in sy betekenis --- ons sou ander groot kuns, groot wetenskap en groot godservaring kon gehad het selfs as ons nie meer 'n aparte *Afrikaanse* volk was nie; maar ons hele strewe om deur ons taal apart te bly, kan regverdig word deur die rykdom van onvervangbare waardes wat ons in dié taal voortbring" (1954:163).

In watter opsig vorm hierdie "rykdom aan onvervangbare waardes" wel 'n argument?

Een moontlike antwoord sou kon lui: "Hierdie taalgemeenskap het getoon dat hy in die verlede werk van waarde gelewer het en dat hy dus ook in die toekoms waardevolle werk kan voortbring. As dié gemeenskap verdwyn, is die mensheid 'n bron van onvervangbare waardes armer".

Hierdie redenasie sou nie 'n sterk argument vir 'n besondere taal kon vorm nie, maar wel vir die fisieke behoud van 'n volk of etniese groep. As 'n mens sou aanneem dat skeppingskrag en presteervermoë nie alleen omgewingsbepaald is nie, maar in 'n groot mate ook biologies bepaald, dan moet jy aanvaar dat 'n groep mense waarskynlik ewe goed sal presteer en skep as hulle taal geleidelik deur 'n ander vervang word. Die Amerikaners is vir 'n groot deel afstammelinge van mense wat hul oorspronklike tale prysgegee het, maar wat nie as gevolg daarvan minder skeppend geword het nie. (Hoewel die skeppingskragargument origens as teoretiese, intellektuele argument sterker is vir die fisieke behoud van volkere as vir tale, is dit ook vir eersgenoemde 'n oorweging sonder werklike invloed. Min groepe mense het soveel gepresteer as die Jode, o.m. die Duitse Jode, maar dit het hulle nie van 'n poging tot fisieke uitwissing gered nie.)

Die taalprodukte-argument word wel sterker vir tale as 'n mens dit in verband bring met die feit dat 'n gemeenskap wat sy taal laat vaar, die meeste van wat in daardie taal aan onvervangbare waardes geskep is, sal moet prysgee. Hierdie waardes hou verband met alle soorte kennis, gevoelens, strewes en handeling wat 'n mens in taal kan beskryf en uitbeeld.

Kan daar dan in 'n taal insig, kennis, "wysheid", bestaan wat nie in ander tale gelewer kan word nie? Ja, daar kan inderdaad. Elke groep met skeppende geeste het 'n eie geskiedenis van lotgevalle, van kontak met vyande en vriende, vreemde of halsstarrige bure, miskien 'n onsimpatieke natuur, en die groep beleef dit op 'n wyse wat medebepaal word deur die godsdienstige sienings van sy mense. Die skeppende skrywer en denker kan uit daardie grondstof iets unieks skep in 'n taal wat saam met die gemeenskap geleef en gegroei het, saam met elke miskien unieke plant of dier wat 'n naam gekry het, elke soort handeling of toedrag van sake wat benoem moes word, miskien op 'n wyse wat nêrens anders voorgekom het nie. Veral as dit 'n taal is wat gebonde is aan een landstreek en volk, kan "die mensheid" werklik iets onvervangbaars verloor as die taal waarin belangrike werk geskep is, verlore gaan.

José Ortega y Gasset knoop aan by 'n gedagte van Wilhelm von Humboldt dat daar vir die verryking, die bestendiging en die vervolmaking van die menslike 'n "verskeidenheid van situasies" nodig is. Binne elke nasie en in die nasies saam moet daar uiteenlopende toestande wees, skryf Ortega. Dan sal daar, as daar een moontlikheid afgesny word, altyd weer 'n ander oopstaan. Dis ongerymd om die lewe van Europa op een kaart te wil sit, en dit te wil bind aan een soort mens en een algemene geykte tradisie. Dit was die verborge beleid van Europa dat hy dit kon vermy (1966:28-29). Hierdie verskeidenheid word dan ook inderdaad as argument vir die behoud van spesifieke tale gebruik. Guy Héraud skryf byvoorbeeld in die inleiding tot 'n onlangse etnopolitieke werk: "Het is overigens Europa liefhebben door er de rijke verscheidenheid in talen en culturen van bloot te leggen en deze rijkdom te willen in stand houden" (1981:17).

Die geestelike bloedsomloop van 'n gemeenskap word moontlik gemaak deur meningswisseling en 'n studie van situasies waarmee daardie gemeenskap nog nie kennisgemaak het nie. Om te kan oordeel oor byvoorbeeld moontlike uitweë uit 'n problemsituasie, moet 'n mens dié moontlikhede kan vergelyk. Dit kan verarmend wees om die beoordeling te vereng tot vergelykings met alleen hedendaagse situasies en 'n wisseling van slegs eietydse menings. Die "wysheid van die verlede" lê weliswaar dikwels in boeke wat vertaal sou kon word, maar moontlik ook in tydskrifte, koerante,

passasies in betreklik onbelangrike boeke wat nie vertaal sal word nie, asook in letterkunde wat soms alleen met 'n mate van verlies vertaal sou kon word. Dis van 'n beskrywing van 'n verskeidenheid situasies uit daardie gemeenskap in die verlede, die uitbeelding van die belewing daarvan, dat 'n gemeenskap hom afsny as hy 'n taal laat vaar waarin skryfwerk van heelwat waarde gelewer is. So 'n gemeenskap kies 'n tydsprovinsialisme wat ewe verarmend vir die geesteslewe kan wees as die aanneem van 'n ideologiese provinsialisme.

'n Mens moet hierby natuurlik nie alleen dink aan "prakties toepasbare wysheid" soos politieke drome en militêre nagmerries nie, maar aan die breedste moontlike spektrum van bewuste en onderbewuste, natuurlike en geestelike en bobewuste kennis, gevoelens, strewes en handeling; drome, hartstogte, gevoels- en gewetenskaplike --- die sin nie net van sukses en vervulling nie, maar van vertwyfeling en wanhoop, die "sin ... in al ons stryd en leed".

Skeppende werk is nie *net* van biologiese faktore afhanklik nie en 'n mens kan verwag dat 'n gemeenskap wat 'n nuwe taal aanvaar (veral in 'n kort tyd), iets van waarde kan verloor: dat sy skrywers en denkers vanweë onbekendheid met die werk wat vir hulle 'n geslote boek of biblioteek geword het, eensydig en oppervlakkig kan wees en dat hulle dinge in verband met hul omgewing en soort situasies, wat vroeër raakgesien en in die verlore taal verwoord is, nie meer sal raaksien nie. Dit wat maklik ontbeer word, word maklik geïgnoreer.

'n Deel van die skoonheid en insig wat deur 'n letterkundige werk verskaf word, lê soms in onvertaalbare verskynsels: nie alleen klankeffekte nie, maar soos in *Tristia* in die gebruik van homonieme, of dalk in woorde wat in ander tale alleen omslagtige omskrywings as ekwivalente het. Met verwysing na die wêreld van "Klipwerk" skryf Van Wyk Louw: "Maar dit was 'n eie, 'n heel besondere lewensvorm van die Afrikaner. As dit totaal verdwyn, sou ons as 'n verskyning op aarde baie armer wees. As ons taalgebruik die soepelheid, konkreetheid, soms felheid van daardie ou taal verloor; as ons alleen die gladde, abstrakte, 'beskaafde' taal van koerant en dokument gebruik --- 'n taal waar die Engelse ribbetjies maar té sigbaar is onder die dun velletjie Afrikaans --- dan sal ons werklik een van ons bestaansredes as volk verloor het" (1970:43).

Die argumente in verband met die produkte van taalgebruik sou 'n mens kon aanvul met een oor terreine van taalgebruik. Watter argumente sou 'n mens byvoorbeeld aanvoer as iemand wil hê dat Engels as internasionale handeltaal vervang word deur 'n ander, soos Frans, Russies of Spaans, omdat Engels darem nou lank genoeg koning gekraai het? Teenstanders van so iets sou met reg kon sê dat so 'n vervanging sinnelose ontwrigting sou veroorsaak. Dit sou onregverdig wees teen mense wat as gevolg van so 'n stap 'n nuwe taal moet aanleer, 'n taal wat hulle waarskynlik nie meer behoorlik sal kan beheers nie. Dis ook in sekere sin onregverdig teenoor Engels, want die mense wat die groot ondernemings en internasionale handel tot stand gebring het, het hul werk in Engels gedoen. Hulle het deur hul arbeid 'n plek vir Engels verower. Wat vir Engels geld, geld eweseer vir ander tale. En dus: hoe meer lewensterreine 'n taal vir homself verower het deur die arbeid van sy gebruikers, des te sterker is dit 'n argument vir die behoud van daardie taal vir die besondere lewensterreine. Dis ook nie 'n "abstrakte" argument nie; dit het net soos die taalliefdeargument met mense en hul behoeftes te doen.

Al hierdie argumente --- ten opsigte van taalliefde, taalprodukte en gebruiksterreine van die taal --- moet dus vir elke taal afsonderlik gegee word. As daar geen sterk liefde vir die taal is nie, as daar nie werke van belang daarin gelewer is nie, as dit nie deur die arbeid van sy mense bepaalde lewensterreine verower het nie (terreine wat hy net kan afstaan deur onregverdigheid teenoor groot groepe mense), dan is die argumente vir daardie taal ook swak. Hierdie argumente het dus die karakter van bestaansvoorwaardes en hulle leef in die gemeenskap self, bv. in die liefde van mense vir hul taal, in die taalwerke en die houding van die gemeenskap teenoor die werke waaraan 'n mens 'n bepaalde estetiese, morele of ander soort waarde kan toeken.

Daarom dat iemand wat vir 'n taal omgee, wil hê dat soveel as moontlik van dié "argumente" in die taalgemeenskap leef: dat die taalgetrouheid nie afneem nie, dat werk van belang gelewer word en dat die gebruiksterreine daarvan soveel moontlik uitgebrei word. Dis kwalik nodig om te herhaal dat, hoewel hierdie argumente noodsaaklike bestaansvoorwaardes kan wees in 'n bepaalde situasie, hulle nie altyd voldoende bestaansvoorwaardes is nie. (Hulle is nie noodsaaklik in 'n geïsoleerde gemeenskap waarin daar geen mededinging is met 'n ander taal nie, en hulle is onvoldoende waar die gemeenskap deur fisieke uitwissing bedreig word.) Die argumente moet vanself spreek en láát spreek. As hulle gedurigdeur verstrekkend en herhaal moet word (behalwe as deel van 'n intellektuele gesprek, of ter bekering van "dié wat om 'n ander diens/soos knegte jou verlaat", of as deel van 'n verbygaande debat in 'n oorgangs- of krisissituasie waarin nuwe keuses gemaak moet word) dan leef hulle nie meer, of nóg nie, sterk genoeg nie; hulle kan selfs teenproduktief word en twyfel aan hul geldigheid wek. Die argumente vir 'n taal oortuig nie soseer deur hul intellektuele, logiese krag nie, as deur die feit dat hulle bestaansvoorwaardes vir die taal is.

2 Taalregte, taalbewegings en die staat

Die argumente vir die behoud van tale hou verband met die bevordering van tale. Bevordering van 'n taal kom eintlik neer op die skep van geleenthede vir die taal, of vir sprekers van die taal, om die gehalte en omvang van skeppende werk in die taal uit te brei en die aantal gebruiksterreine te vergroot. Die bevordering van 'n taal hang dus af van die wisselwerking tussen die sisteem wat die raamwerk vir groei skep, en die sprekers wat van dié geleenthede gebruik wil maak of nie bereid is om die moontlikhede te benut nie.

Móét alle tale die moontlikheid tot vordering kry? Ek het 'n paar argumente vir 'n bevestigende antwoord op dié vraag op bl. 361-3 gegee. Daarby sou ek die duidelike standpunte wou aanhaal van Heinz Kloss en N.P. van Wyk Louw. Eersgenoemde sê oor die vyf emansipasiebewegings van ons tyd (dié vir alle sosiale klasse, alle geloofsgemeenskappe, alle rasse, alle taalgemeenskappe en die vroue van alle volkere): "Diese fünffache institutionelle Umwälzung zielt auf eine Weltordnung der Gerechtigkeit. Darin liegt ihre anstaunenswürdige Grösse" (1969:21). Van Wyk Louw skryf: "Wanneer 'n mens die waarde van nasionale regte insien, nie alleen as regte wat jou eie groep toekom nie, maar as universele menslike regte, dan is jy reeds uit die beperktheid van 'n eie groep uit; en jy sal hulle dan nie alleen vir jou eie groep opeis nie" (1958:29).

Dit verbaas 'n mens om te lees uit watter kringe daar soms in die verlede weerstand teen die bevordering van spesifieke tale gekom het. Die Belgiese historikus Henri Pirenne, een van die mees gevierde historici van die twintigste eeu, was byvoorbeeld daarteen dat alle lesings aan die Universiteit van Gent na die vervlaamsing van dié universiteit in Nederlands gegee word. Hy het die eise van die Vlaamse Beweging as gevaarlik vir die eenheid van België gesien. B. Evels-Hoving skryf in 'n artikel oor sy werk: "Als een typisch representant van de in cultureel en politiek opzicht toonaangevende Franstalige bovenlaag kon Pirenne in de agitatie voor de gelijkstelling van het Vlaams (Nederlands) niets anders dan een gevaarlijke splijtzwam zien ... Moge zijn, voor Vlamingen, wat denigrerende visie geen profetische blik hebben verraden --- hetgeen men de historicus graag vergeeft --- een markant trek in Pirenne was het zeker dat hij een vurig en overtuigd Belg was ..." (1981:32).

Tog was dit juis die *teenstand* teen die bevordering van Nederlands wat naderhand vir die Belgiese staat 'n bedreiging geword het.

Die emansipasie van alle taalgemeenskappe is vir Suid-Afrika ewe belangrik as die emansipasie van alle rasse en sosiale klasse. Dis goed dat Pheiffer dit in sy artikel aan die orde stel. Na aanleiding van wat hy sê, wil ek twee fundamentele vrae behandel: (a) móét alle tale in Suid-Afrika gelyke regte kry? en (b) móét die bestuursapparaat verengels?

2.1 Gelyke regte vir alle tale?

Pheiffer skryf: "... mens vra jou af --- gun jy dieselfde moeisame stryd aan elke taal in Suid-Afrika, of is daar vandag ander faktore wat dit verouderd en onwenslik maak? As dit vir Afrikaans iets kosbaars en moois is, retrospektief, geld daardie sentiment ook vir die swart tale in Suid-Afrika vandag? Of moet ons in die 20ste eeu anders hierteenoor staan? Steyn opper nie eintlik hierdie (myns insiens tog aktuele en tergende) vrae nie" (95).

Maar eintlik word hierdie vrae wel in Tuiste geopper. Die versweë aannames van waaruit Pheiffer skryf, maak hom blind vir die wyse waarop hulle te berde gebring is. Ek haal ter sake passasies uit Tuiste aan:

"Wat van die tale van die swart mense?"

"Die regverdigste beleid is een wat geen diskriminasie teen enige taal toelaat nie. Die tuislandbeleid het begin om 'n einde te maak aan diskriminasie teen swart tale; Xhosa, Suid-Sotho en Tswana het reeds so amptelike status gekry en daarmee die moontlikheid om vir belangrike administratiewe funksies gebruik te word. Buite die onafhanklike state het die swart tale nie-amptelike erkenning omdat hulle radio- en onderwystale is, televisietale gaan word, en omdat die sprekers hulle in die geregshoue kan gebruik, asook met swart verpleegsters, polisiemanne en ander amptenare.

"Hierdie verdraagsame beleid moet behoue bly en die taalregte van die swartes behoort eerder uitgebrei as verminder te word.

"Die taalbepalings van 'n nuwe grondwet moet die sosiale mobiliteit van al die taalgroepe in dieselfde mate affekteer. As net Afrikaans en Engels die amptelike tale bly, sal dit die sosiale mobiliteit van die swartes raak; hulle sal dan meer tale moet baasraak vir staatsaansellings as Afrikaans- en Engelssprekende blankes, Kleurlinge en Indiërs.

"Daar is vir dié probleem geen maklike oplossing nie. Een moontlikheid is om van staatsamptenare kennis van drie tale te vereis, byvoorbeeld Afrikaans, Engels en een van die Bantoetale. Amptelike drietaligheid lê egter 'n te swaar las op 'n staatsdiens....

"'n Praktiese oplossing is miskien om die tweetaligheidsbeginsel vir die verskillende groepe verskillend toe te pas. Só kan 'n aantal tale as amptelike tale vasgestel word en die staatsdiens kan dan kennis van twee van die tale vir aanstelling of bevordering vereis. Vir blankes, Kleurlinge en Indiërs sal kennis van Afrikaans en Engels dan nog 'n vereiste wees; vir swartes dan Afrikaans, of Engels en 'n Bantoetaal. By aanstellings kan die staat rekening hou met die taalkennis van die amptenaar of kandidaat en die taalsituasie van die streek. Dit sou byvoorbeeld nie deug om 'n amptenaar wat net Zoeloe en Engels magtig is, op 'n Afrikaanssprekende dorp in Noordwes-Kaapland aan te stel nie. Die staat sou selfs drietaligheid kon beloon" (381-2).

Hierdie benadering is ook vir my uit taalpolitieke oogpunt nie heeltemal bevredigend nie, maar iets in dié rigting is beter as die oplossing wat Pheiffer blykbaar voorstaan. Voordat ek egter my antwoord op die vraag oor taalregte vir die swart taalgemeenskappe aanvul en vrae stel oor sy benadering, moet ek tog iets opmerk oor die manier waarop Pheiffer sy vrae stel.

"Gun jy dieselfde moeisame stryd aan ander tale?" Nee, die *stryd* gun ek hulle nie. Die stryd is een aspek van 'n taalbeweging. 'n Taalbeweging omvat gewoonlik tegelykertyd twee aspekte: (a) 'n stryd om die verwerwing van gebruiksfunksies en (b) 'n meer intellektuele "stryd" vir die uitbou van 'n woordeskat, die skep van 'n letterkunde, die skryf van vakliteratuur en dergelike meer. En dus weer eens: ek gun die swart taalgemeenskappe nie die negatiewe strydgedeelte van 'n taalbeweging nie, maar die skeppende uitbou-gedeelte.

En die negatiewe "moeisame stryd" is glad nie 'n essensiële deel van 'n strewe tot bevordering van 'n taal nie. 'n Staat kan naamlik drie soorte beleid volg teen 'n taal sonder regte: (a) die permanente weerhouding van die taalregte (iets wat prinsipieel volkome onverantwoord is en in die praktyk stryd kan veroorsaak as dit 'n gemeenskap raak met intellektuele leiers wat in emansipasie meer sien as net die materiële vordering van mense); (b) 'n beleid wat 'n verwerwing van sodanige regte met behulp van 'n taalstryd noodsaak en (c) 'n beleid wat die verwerwing van regte sonder enige taalstryd toestaan, dit selfs aktief probeer bevorder. Dit lyk my of Pheiffer laasgenoemde moontlikheid buite rekening laat. Waarom doen hy dit? Is dit dat hy nie kan insien dat dit juis die derde moontlike beleid is wat Suid-Afrika volg nie? Die swart tale het vanjaar teen 'n aanvangskoste van meer as R100 miljoen 'n televisiediens gekry en dit gaan so gou moontlik uitgebrei word. Hierdie funksie --- een wat talle klein taalgemeenskappe die swart gemeenskap sal beny, en 'n funksie wat die moontlikheid tot besondere kulturele groei inhou --- het die swart tale sonder

stryd verwerf. In werklikheid het die staat selfs 'n deel van die stryd vir dié tale gestry. Daar was byvoorbeeld verzet by sommige adverteerders om ook in die swart tale te adverteer omdat advertensies in Afrikaans, Engels en swart tale iets meer sou kos as advertensies in die twee eersgenoemde tale alleen. Die staat het toe tereg die gebruik van hierdie tale in televisiereklame verplig. Eintlik het die hele idee van TV 2 en TV 3 (die swart televisiedienste) vanuit bepaalde kante onder skoot gekom, veral van blankes (en nie Afrikaners nie). Nogtans het die SAUK die dienste ingestel in ooreenstemming met die beleid van gelykberegting van alle tale. 'n Meningsopname vroeg in 1982 het getoon dat hierdie beleid gesteun word; 77 persent van die swart kykers wat in 'n meningsopname betrek is, het gesê dat hulle televisie in hul eie tale verkies (The Star, 15 Februarie 1982).

"Moet ons in die 20ste eeu anders hierteenoor staan?", vra Pheiffer oor taalstryde. Die Regering het klaar gewys dat hy anders hierteenoor staan en hy het dit op lofwaardige wyse gedoen. Dit geld nie net die instelling van radio- en televisiedienste nie, maar byvoorbeeld ook die hantering van die taalkwessie in Transkei voor onafhanklikheidswording.

'n Mens moet jou afvra waarom Pheiffer die kwessie van die swart tale eintlik opper. Bring hy dit te berde omdat hy werklik in hul bevordering geïnteresseerd is, of doen hy dit omdat die houding wat *tans* by *sommige* toonaangewende swartes aanwesig is (en wat tot uitdrukking kom in die strewe na 'n gemeenskaplike taal vir die onderwys) vir Afrikaanssprekendes as 'n prysenswaardige en navolgenswaardige voorbeeld voorgehou word? Vir my lyk laasgenoemde die geval, want oor die werklike bevordering van dié tale sê hy niks konstruktiefs nie. Hy wys op bl. 95 met goedkeuring op die moontlikheid dat dit in belang van 'n taal "mag wees om sy behoud langs ander weë as ontwaking van nasionalisme en/of etnisiteit te bevorder". Wat is hierdie "ander weë"? Dit verduidelik Pheiffer nie, maar wys onmiddellik daarna op 'n ander taalpolitiek, een wat beslis nie die bevordering van een van hierdie tale kan inhou nie. Dit is die aanname van Engels as gemeenskaplike taal as die swartes meen dat hulle daarmee ekonomies, opvoedkundig en polities beter kan vorder. As die vervanging van hierdie tale in die bestuursapparaat en die onderwys 'n aanbevelenswaardige taalpolitiek is soos Pheiffer suggereer, dan bly daar vir die bevordering van hierdie tale weinig meer oor as die letterkunde en die massamedia --- en dan is dit betreuenswaardig dat hy nie insien dat hulle oor die radio en televisie bevorder word nie.

Hierdie moontlike taalpolitiek van die swartes is trouens blykbaar die enigste taalpolitiek wat Pheiffer sonder kritiek aanbied. Hy staan byvoorbeeld krities teenoor ander aspekte van 'n taalpolitiek wat in sy artikel ter sprake kom, soos my houding teenoor amptelike en ander taalverwaarlosing, asook moedertaalonderwys vir Afrikaners.

Wat Pheiffer buite rekening laat, is dat die huidige houding van sommige swartes dalk net 'n tydelike houding is wat veroorsaak word deur 'n reaksie op die blanke politiek sedert 1910.

Piet Muller neem in sy kommentaar op Pheiffer se artikel 'n veel realistieser standpunt in: "Dit help nie om te hoop dat 'n mens sekere faktore sal kan belet om 'n rol te speel nie, vroeër of later peul dit tog iewers uit, soos wat dit dwarsdeur die geskiedenis altyd op ongeleë tye na vore gekom het....

"n Mens moet ... aanneem dat namate swartmense sekerder begin word van hulself en van hul eie waardigheid, taal-nasionalismes na vore sal kom. Op die onlangse kongres van swart onderwysers wat in Pretoria gehou is (in Engels) is 'n besluit aanvaar om 'n lewens- en wêreld-beskouing eie aan Afrika in die swart opvoedkunde te probeer invoer. Prof. Ezekiel Mphahlele van Wits het selfs die waarskuwing uitgespreek dat swart ouers hul kinders na blanke skole kan stuur, maar dat hulle moet waak dat hul kinders nie hul tradisionele Afrika-waardes en -filosofie moet verloor nie.

"Klink dit nie alles baie bekend nie?" (Beeld 14/1/1982).

Pheiffer wys soveel op "historiese foute" wat Afrikaners en hul leiers in die afgelope tagtig jaar en langer begaan het. Dink hy dat die swartes en hul leiers immuun is teen sulke foute --- foute waarop 'n later geslag dalk met verbasing en skaamte sal terugkyk? Ons kan nie tydgebonde foute van ander groepe gebruik as 'n rigsgaande vir die toekomstige taalpolitiek nie.

Pheiffer stel verskillende vrae oor taalbewegings, maar die fundamenteelste laat hy na: Maak die staatkundige stelsel en die sosiale struktuur taalbewegings noodsaaklik, of kan dit taalbewegings onnodig maak? Maak dit taalbevordering en gelyke taalregte vir alle tale moontlik of word taalregte ondergeskik gestel aan ander sake?

Daar is goeie redes waarom ons almal (taal- en letterkundiges en mense wat in taalsake geïnteresseerd is) van hierdie sake wegstroom: oor staatkundige, sosiologiese en ekonomiese sake het ons nie gespesialiseerde kennis nie en ons wil nie graag betrokke raak by emosioneel gelaaide kwessies nie. 'n Mens móét naamlik, as jy oor sulke sake skryf, 'n standpunt inneem, hoe goed of hoe kwaad --- en dan kan dit lyk of jy na alles tog maar partypolitiek probeer bedryf.

Hoe moeilik dit ook al is om oor staatkundige sake te oordeel, dis sinloos om oor taalregte en taalbewegings te probeer praat asof dit iets is wat op sigself staan, iets wat bespreek kan word sonder om 'n staatkundige raamwerk in aanmerking te neem. Pheiffer praat in dié verband oor "persoonlike opvattinge en vooroordele" wat meesprek in my hoofstuk oor 'n staatkundige stelsel. Maar dit is volkome nutteloos as hy oor dié belangrike saak nie my sogenaamde vooroordele noem en hulle weerlê nie. Wat vir Pheiffer na 'n vooroordeel lyk, is miskien vir ander 'n konstatering van 'n belangrike feit. Bloot subjektiewe kwessies is dit nie --- in sulke sake is dit meestal moontlik om na meningswisseling te besluit watter van twee standpunte die beste is. Pheiffer sê verder dat my prognose oor die posisie van Afrikaans in 'n eenheidsstaat "berus op 'n aantal aannames van waarskynlikhede en moontlikhede". Kan ons hoege-naamd met iets anders werk as met waarskynlikhede en moontlikhede? Pheiffer moet liever sê in watter opsigte my aannames onwaarskynlik is, of aantoon hoe ek in my prognoses dwaal as dat hy die volkome onbevredigende uitspraak maak dat my "hele betoog, hoewel interessant, onbeoordeelbaar word". As hy self nie wil oordeel oor staatkundige sake en die verhouding tot taalkwessies nie, moet hy rekening daarmee hou dat sy oordeel oor aangeleenthede wat met die staatkundige stelsel saamhang, veel minder gewig dra en in vaagheid kan verdamp.⁴⁾

Ek wil toegee dat ek nie 'n goed uitgewerkte model opgestel het om die saamhang van taalregte te skets met die staatkundige stelsel, houdings van die minderheid en meerderheid, ideologie, en die sosiale en ekonomiese struktuur nie. In elke land dra elk van die faktore 'n verskillende gewig.

My algemene standpunt is, soos Pheiffer dit korrek opsom, dat 'n gedesentraliseerde stelsel die beste moontlikhede aan Afrikaans bied (en ek sou wou byvoeg: ook aan die swart tale). In uiteenlopende lande, soos die Sowjet-Unie, Joego-Slawië, Indië en Wes-Duitsland stel 'n gedesentraliseerde staatkundige stelsel minderhede in beginsel in staat om hul tale te handhaaf (ook al sal 'n mens by voorbaat verwag dat daar nooit werklike taalgelykheid kan bestaan nie en dat geen stelsel ideaal funksioneer nie). Daarenteen: die gesentraliseerde stelsels van Frankryk, Franco-Spanje en die fascistiese Italië was instrumente wat taalverdrukking moontlik gemaak het.

'n Mens kan dadelik twee oënskynlike teenvoorbeelde noem as jy *net* staatkundige stelsels in aanmerking neem: die posisie van die Sorbe in Oos-Duitsland en die Pole in Posen in die Duitsland van die 1870erjare en daarna.

Oos-Duitsland is 'n gesentraliseerde staat en tog het die Sorbe taalregte? Dis waar. Die klein minderheid Sorbe (0,6 tot 0,7 persent van die Oos-Duitse bevolking) word goed behandel. Die grondwet bepaal nl. dat nie-Duitstalige volksdele reg het op hul moedertaal in die onderwys, bestuur en geregshoue, en dat die "Sorbiese nasionaliteit" 'n reg het op hul moedertaal en kultuur. As 'n grondwet sulke regte werklik kan waarborg en sorg dat hulle uitgevoer word, het 'n mens uiteraard niks teen 'n gesentraliseerde stelsel nie --- maar is dit dan in alle opsigte nog 'n gesentraliseerde stelsel? Jacqueline Cocquereaux noem die stelsel in 'n bespreking daarvan 'n "persoonlijk federalisme". (1981:250). Daarby moet 'n mens rekening hou met die reaksie op die verdrukking van die Hitler-bewind, asook die strewe van die Kommunistiese regime om die medewerking van die Sorbe vir die nuwe maatskaplike orde te verwerf.

'n Ander teenvoorbeeld is die Duitse assimilasiebeleid in die provinsie Posen (Poznan) in Bismarck se tyd in 'n land wat 'n gedesentraliseerde federale staatkundige struktuur gehad het. Die Poolssprekendes van Posen was egter 'n minderheid in Pruise en sowel die Reichstag as die Pruisiese Landtag het Bismarck se wetgewing teen die kerk gesteun. Daarvolgens is die Rooms-Katolieke Kerk se beheer oor die onderwys afgeskaf, die skole onder staatstoetsing geplaas en met 'n verduitsingsbeleid begin. Die Pole was 'n verdrukte minderheid in die staat. (Die Pole was destyds verdeel onder drie ryke --- die Russiese, die Duitse en die Oostenryks-Hongaarse en in eersgenoemde twee was hulle die slagoffers van Russiese en Duitse taalimperialisme.) Kortom: ook 'n gedesentraliseerde stelsel help nie veel as die minderheid geen mag het nie en 'n minderheid in die deelstaat is. Die Pole was bowendien die slagoffers van die imperialistiese ideologie van die tyd, ook van 'n sameloop van omstandighede, bv. die feit dat Duitsland regeer is deur 'n sterk figuur wat die parlemente kon mani-

puleer en 'n koelbloedig siniese houding teenoor die Pole gehandhaaf het, en die feit dat Duitsland later, om die Russe tevrede te stel, na 'n ver-slapping van maatreëls teen die Pole weer sterker teen hulle opgetree het.

Hierdie soort faktore --- die ideologie van die tyd, alliansies, hou-dings van sterk leiers --- kan almal 'n rol speel in taalverdrukking, maar die vorm van die staat is tog altyd 'n konstante faktor.

Hoewel Pheiffer die stelsel wat ek voorstaan, nie eksplisiet verwerp nie, kry ek die indruk dat hy afwysend daarteenoor staan. Dit dring die vraag op of die probleme wat hy oor die swart tale opper, nie saamhang met 'n vaag gedefinieerde stelsel wat hy moontlik in gedagte het en wat nie taalregte vir almal kan herberg nie.

'n Nog moeiliker saak en een wat emosioneel nog meer gelade is, is 'n toe-komstige sosiale struktuur. Moet sommige skeidingsmaatreëls afgeskaf word --- ook in alle skole en woonbuurte? Elke antwoord wat 'n mens gee, het taalgevolge. Dit lyk my --- maar ek kan my vergis --- of Pheiffer ten gunste van volledige integrasie is van groepe wat tans ge-skei word. Hy sê byvoorbeeld: "Dit lyk asof Steyn ... hom nie goed genoeg besin oor die moontlikhede van 'n gemeenskap waarin al sy sprekers geïntegreer is nie" (104). Blykens die standpunt wat hy op bl. 98 stel, sluit sy toekomsvisie ook die afskaffing van woonbuurt- en skoolskeiding in. Dis 'n beleid wat Pheiffer nie uitwerk nie, maar die kies van vol-ledige integrasie sal gevolge hê vir taal. In samelewings waarin mense saamwoon wat tot vier, vyf tale praat, kan daar soveel kommunikasiepro-bleme opduik dat die invoer van een algemene bestuurstaal vir byvoorbeeld die munisipale bestuur, skole en dergelike noodsaaklik word.

Voordat ek Pheiffer se suggesties oor die taalreëlins in die bestuurs-apparaat bespreek, wil ek twee aanvullende opmerkings maak oor my eie voorstel oor die hantering van swart en ander taalregte.

Ten eerste lyk dit my uiters wenslik om aan verskillende tale in verskil-lende streke amptelike status te verleen en kennis daarvan in dié streke vir aanstellings of bevorderings te vereis. Dit beteken dat Afrikaans en Engels amptelike status moet behou in ten minste die gebied wat onder die gesag val van 'n parlement met blanke, Kleurling- en Indiërverteen-woordigers.

Ten tweede wil ek die pleidooi in Tuiste herhaal dat daar nie 'n oorgangs-periode moet wees waarin, argumentshalwe, die taalvereistes "tydelik" laat vaar word, byvoorbeeld om groter algemene steun vir hervormings-voorstelle onder die bevolking te verwerf nie. (Dit kan 'n argument wees van die tipe: "Ons moet eers hul harte en gemoedere wen vir die nuwe reëlins, en daarna as dinge eers 'gesettle' is, dan dink ons weer aan taalmaatreëls en dan is daar ook groter welwillendheid".) So iets kan 'n taalpatroon vestig wat moeilik of onmoontlik is om te verander. Stanley Lieberman gee oortuigende getuienis vir die stelling: "The origin of a given language pattern need not to be found in the forces currently ope-rating to maintain the pattern. A language pattern, once established, has a life of its own that may continue long after the initial causes have disappeared" (1981:373).

Ek wil ten slotte ook wys op 'n dilemma waarvoor daar seker in 'n ideale staat met 'n ideale soort bevolking 'n oplossing is, maar nie in ons s'n

nie: Gestel jy het getuienis dat 'n gedesentraliseerde stelsel die beste is, maar die meerderheid van die wit, bruin en swart kiesers gesamentlik wil dit nie aanvaar nie? Gestel die meerderheid wil juis 'n gesentraliseerde stelsel hê met min gevoel vir minderheidsregte? Moet 'n mens dan die oplossing van die meerderheid aanvaar as jy voor jou siel weet dis die slegste oplossing?

Die onlangse gebeurtenisse (aan die begin van 1982) in Suidwes toon dat dit nie 'n sinlose vraag is nie. Daar het die bondgenootskap van etnies-gegronde partye, die Demokratiese Turnhalle-alliansie, geskeur omdat die leier van die party uit die getalrykste bevolkingsgroep, die Wambo's, 'n etniese alliansie verwerp het.

2.2 'n Verengelsde bestuursapparaat?

Terwyl Pheiffer nie 'n duidelike staatkundige keuse maak nie, doen hy by wyse van 'n vraag die volgende aan die hand: "Die vraag waarby Steyn nie uitkom nie, is of die verengelsing (byvoorbeeld in swart onderwys, bestuursapparaat) op sigself noodwendig 'n euwel is en of dit in die konteks van die huidige plurale opset in die geval van sprekers van swart tale nie verkieslik sal wees bo 'n reeks taalstryde op die patroon van die 19de-eeuse taalbewegings nie?" (97).

Dis ongelukkig dat Pheiffer oor hierdie onduidelik geformuleerde oplossing heenskeer en 'n mens in die duister laat oor wat hy presies bedoel: bedoel hy dat (die deel van) die staatsapparaat wat kan verengels, dié deel is waarby alleen swart sprekers betrokke is (bv. in die huidige nasionale state, ander oorwegend swart gebiede en swart stede en dorpe), of bedoel hy die bestuursapparaat van die hele land? Ek hoop dat hy eersgenoemde bedoel, maar sy formulering (die redelik eenduidige "swart onderwys, bestuursapparaat" teenoor "swart onderwys en bestuursapparaat") en die algemene agtergrond van sy artikel laat my vermoed dat hy ten gunste is van 'n verengelsde bestuursapparaat, waarskynlik in 'n sterk gesentraliseerde staat.

In 'n taalpolitieke betoog moet 'n mens let op die moontlike of waarskynlike gevolge van besluite (soos 'n besluit tot 'n verengelsde bestuursapparaat) en ek wil in hierdie afdeling veral daarop ingaan, ook al is die gevolge van so 'n besluit moeilik om te voorsien omdat daar soveel veranderlike faktore is wat die uitwerking van 'n eentalige bestuursapparaat op die sprekers van nie-erkende tale medebepaal, soos die getalsterkte en verspreiding van die sprekers, hul prestige en mate van tweetaligheid, beskikbaarheid oor eie skole en massamedia, hul ekonomiese mag en die houding van sprekers teenoor hul eie en ander tale, asook onvoorspelbare faktore soos oorlog en rampe. Die keuse van Afrikaans as enigste ampstaal sal Engels byvoorbeeld glad nie so nadelig raak as wat die keuse van Engels as enigste bestuurstaal vir Afrikaans gaan raak nie, want die Engelssprekendes het prestige en ekonomiese mag. Engels is 'n onderwystaal en 'n magtige kultuurtaal. En *in hierdie stadium* sal 'n besluit tot Engels as enigste bestuurstaal Afrikaans nadeliger raak as die swart tale omdat 'n groot persentasie sprekers van dié tale nog in plattelandse gebiede woon en nie regstreeks geraak word deur taalbesluite nie.

In 'n twintigste-eeuse model moet 'n mens rekening hou met die uitwerking van twintigste-eeuse verskynsels op tale. Hulle is onder meer die opkoms en groot invloed van die massamedia, die groter geografiese mobiliteit as gevolg van beter verkeersmiddele, toenemende beroepspesialisasie onder 'n geïndustrialiseerde en verstedelike bevolking en sosiale mobiliteit.

Daar is veral 'n sterk verband tussen (a) verstedeliking en industrialisering, (b) sosiale en geografiese mobiliteit en (c) taalverplasing ten nadele van 'n goed tweetalige groep wie se eerste taal in die werksituasies nie een van die taalmediums is nie. Die Wes-Europese taalminderhede wat agteruitgegaan het gee daar 'n goeie voorbeeld van. 'n Taalgroep kan die nadeel van taalverplasing vryspring of ten minste kleiner maak as daar 'n soort beroepsafbakening is wat min of meer met taalgrense ooreenstem. In Suid-Tirol het die Duitsers byvoorbeeld sterk weerstand gebied teen assimilasie met die Italiaanse meerderheid. Soos Van der Plank aandui, het dit te make met die taalafbakening tussen die twee groepe. "In 1961 agriculture (97%), commerce (67%), and handicraft (72%) belonged mainly to the German-dominated occupation system, while industry (65%) and public services (88%) were operated by Italians. The boundaries between agriculture, commerce, handicraft, industry, and public service are not fading away. On the contrary, the Germans are moving ahead in the commercial area but hardly at all in industry, while the Italians are displaying more and more activity in public service and industry." Hierdie verdelingslyn hang saam met 'n teenstelling tussen platteland en stad. Werkers vir die nywerheid en die staatsdiens word ook nie gewerf in die Duitssprekende platteland nie, maar in Italië en die Italiaanssprekende dorpe van die gebied (1978:444). (Dis miskien onnodig, maar in die lig van die gebruik van die uitdrukkings "Ons moet 'n Afrika-oplossing soek" en "Ons moet die Afrika-styl navolg" is dit miskien nodig om te beklemtoon dat ons ten opsigte van sake soos taalverplasing juis na Europa en Noord-Amerika moet kyk omdat die blanke en gekleurde Afrikaanssprekendes in dié opsig in 'n sterk Westerse situasie verkeer.)

Die verlies van administratiewe funksies kan vir Afrikaans gevaarlik wees omdat die taal van die bestuursapparaat om twee redes belangrik is: alle mense moet dikwels met die sentrale regering, die streeksoverheid of plaaslike bestuurskommunikeer en daar is in geval van 'n eentalige bestuursapparaat sterk druk om net die taal van die bestuursapparaat te leer. Ten tweede is die bestuursapparaat 'n belangrike bron van werkgeleenthede. Die keuse van 'n verengelse bestuursapparaat sal dus twee vorme van druk ten gunste van Engels aanmoedig: praktiese (en psigologiese) en ekonomiese druk.

So 'n toedrag is vir enige taal gevaarlik, veral in 'n stedelike omgewing. Selfs die aanvanklike getalsterkte en konsentrasie, sowel as die oorspronklike teenwoordigheid van 'n groot persentasie eentaliges is op die duur nie bestand teen die aantrekkingskrag van die ekonomies nuttigste en noodsaaklikste taal nie. Die bevolking van Brussel was in 1788 nog 94,5 persent Nederlands --- óf eentalig Nederlands óf tweetalig, maar met 'n voorkeur vir Nederlands. In 1947 was die persentasie 24,2 persent en daarvan was net 7,2 persent Nederlands-eentalig. Tussen dié twee datums lê jare van verfransing omdat Frans die enigste taal geword het van die bestuursapparaat (asook van skole, die teater, koerante, die kerk) terwyl ou strukture wat vestings van Nederlands was, afgetakel is. Soortgelyke prosesse het hulle afgespeel in sommige Oos-Europese stede,

hoewel 'n taaloneweredige immigrasie daar 'n groter rol gespeel het. Boedapest was tot in die 1860jare oorwegend Duits, maar die magjariseringsbeleid sedert dié tyd het die Duitse taalgroep laat krimp van 56,0 persent in 1857 tot 6,5 persent in 1920. (Soos in Brussel het die gedwonge bevoordeling van die een taal meer instellings geraak as die bestuursapparaat.) (Van der Plank 1978:426-429).

In die Suid-Afrikaanse stede waarin die Afrikaanssprekendes getalsgewys nie besonder sterk is nie, en waarin die persentasie Afrikaans-eentaliges waarskynlik minimaal is, sal die verengelsing van die bestuursapparaat 'n sterk demoraliserende uitwerking hê. Die ekonomiese mag van Afrikaanssprekendes is nie besonder sterk nie en die verengelsing van die bestuursapparaat kan selfs 'n kettingreaksie aan die gang sit om Engels al hoe meer te laat deurdring tot instellings wat oorspronklik Afrikaans was. Een taal vir die bestuursapparaat sal waarskynlik ook tot gevolg hê (of gepaard gaan met) een taal vir die weermag en polisiemag, en watter prikkel sal daar wees vir onderwys deur medium van Afrikaans as die taal nêrens in die openbare lewe gebruik word nie?

Die geleentheid om 'n taal vir werk te kan gebruik, is een van die sterkste aansporings vir mense om hul taal te behou of 'n ander aan te neem. Die moeilikhede van 'n tweetalige persoon wat sy werk in die tweede taal moet doen, so het 'n Kanadese kommissie (die "Canadian Royal Commission om Bilingualism and Biculturalism") bevind, "may be dramatic in its intensity --- his sense of being diminished, the irritation that frequently results, and his loss of efficiency" (Alcock et al 1979:193). Dis die voordeel daarvan om die tweede taal so goed as die eerste te ken wat baie Vlaminge in Brussel tot Frans gedwing het en nog dwing, en baie Afrikaanssprekendes tot Engels.

Die aantrekkingskrag van 'n Engelse bestuursapparaat en ekonomie kan geneutraliseer word deur die aantrekkingskrag van 'n lewendige Afrikaanse kultuurlêwe en getrouheid aan Afrikaans (of, ander, en sterker, 'n Afrikaanse nasionalisme).

Ek glo nie dat Pheiffer en ek met mekaar verskil oor die belang van die meeste kultuurfunksies nie. Ek stem heeltemal saam met wat hy sê oor die taal as die draer van "die wydste spektrum van gedagtes, belewenisse, politieke filosofieë, lewenshoudings".

Die een kultuurfunksie waaroor Pheiffer my wel kritiseer, is die houding teenoor tweetalige skole, o.m. in die 1940erjare. Ek aanvaar die getuienis wat Pheiffer gee, naamlik dat sulke skole 'n positiewer houding teenoor die tweede taal by hul leerlinge kan laat ontstaan. Vir die toekoms is 'n kompliserende faktor die aard van die sosiale struktuur en die keuse van 'n taal vir die bestuursapparaat. In 'n ten volle geïntegreerde samelewing kan dit in talle stadsgebiede en op die platteland gebeur dat kinders van drie of meer taalgroepe dieselfde skool besoek. Dit sou die noodsaak van 'n algemene onderwystaal, veral in die standerds na die eerste paar skooljare, versterk. Dit sou nie net die geval wees in skole wat deur Engelssprekendes besoek word nie, maar ook in skole waarin Afrikaanssprekendes en swartes saam skoolgaan. Pheiffer se standpunt oor 'n verengelse bestuursapparaat maak dit waarskynlik dat hierdie algemene taal in sy soort bedeling Engels gaan wees. Pheiffer kan miskien teëwerp dat ek weer met "aannames van moontlikhede en waarskynlikhede" werk, maar dan moet hy sê in watter opsig my aannames verkeerd is of op

verkeerde gevolgtrekkings berus. Terselfdertyd sal dit help as hy sy eie aannames duideliker stel in plaas van om onvolledige aanduidings in vraagvorm aan te bied. Die invloed van die onderwys, seker die belangrikste en algemeenste kultuurfunksie, ten gunste van Afrikaans sal in 'n ten volle geïntegreerde samelewing met Engels as die taal van die bestuursapparaat sterk beperk wees tensy daar dan nog ander gunstige faktore is, faktore wat 'n beweging na Engels sal afrem. Hierdie remmende faktore kan slegs die paar ander kultuurinstellings of -funksies wees, en ook 'n sterk taalgetrouheid.

Wat die ander aspekte van die kultuurlewe betref --- die aantrekkingskrag van die letterkunde moet 'n mens nie oorskat nie. Die letterkunde op sigself is maar vir betreklik min mense 'n aantrekkingskrag, al is daar werke van blywende waarde daarin geskryf. As mense in 'n situasie kom dat hulle moet kies, bv. in 'n taalgemengde huwelik, weeg ekonomiese waarde swaarder as die letterkunde, en in 'n keuse tussen Afrikaans en Engels natuurlik ekonomiese waarde plus 'n groot leerkunde en uitgebreide skryfwerk enersyds en teenoor 'n kleiner letterkunde aan die ander kant.

Wat van die ander kultuurfunksies, dié verskaf deur die massamedia? 'n Onsimpatieke bewind kan 'n staatsbeheerde en -gefinansierde radio- en televisiediens benadeel deur die inkorting van sendtyd of minder geld.

Kortom dus: die soort model wat Pheiffer waarskynlik voorstaan, kan Afrikaans in belangrike mate nadelig raak.

Samevattend, op grond van die soort besware wat hy geopper het, wil ek aan hom die volgende vrae stel:

1. Watter soort staatkundige stelsel bepleit hy vir Suid-Afrika?
2. Watter invloed dink hy sal die kies van Engels as taal van die bestuursapparaat op Afrikaans hê, en hoe meen hy om die nadelige gevolge daarvan teen te werk?

3 Taalhouding en taalgetrouheid; die Afrikaanssprekende en die blanke

Pheiffer maak geen geheim van sy negatiewe houding teenoor nasionalisme en veral Afrikanernasionalisme nie. Hy verwys net na die negatiewe aspekte daarvan. Negatiewe aspekte kan 'n mens nie ontken nie, maar daar-teenoor staan die feit dat dit meer aan Afrikanernasionalisme as aan enigiets anders te danke is dat Afrikaans in die kritieke tyd na die Tweede Vryheidsoorlog kon oorleef. En dat die Afrikanernasionalisme verander het, kan 'n mens nie ontken nie. Veral sedert die 1940erjare het dit 'n waardevolle intellektuele dimensie deur die werk van N.P. van Wyk Louw en ander skrywers bygekry.

Ten opsigte van die houdings teenoor ander tale was daar ook 'n verandering. 'n Kortstondige beweging om van Afrikaans die enigste amptelike taal te maak aan die begin van die jare veertig is amptelik gerepudieer en die Engelssprekendes se taalregte is sedert 1948 nooit ingekort nie. Soos al telkemale aangetoon is, is daar ook tegemoet gekom aan regte van

die swart tale. Ander veranderinge was daar ook, maar daarop wil ek nie nou ingaan nie.

Pheiffer staan afwysend teenoor die Afrikanernasionalisme, ook 'n Afrikaanse nasionalisme. Wat moet in die plek daarvan staan? 'n Mens sou kon antwoord: dit wat oorbly nadat die negatiewe aspekte van nasionalisme, (asook strewes wat niks met taal te make het nie) daarvan afgetrek is, dit wil sê iets soos 'n strewe na die behoud en bevordering van taalgetrouheid onder die Afrikaanssprekende deel van die bevolking, korthedshalwe: handhawingsbereidheid.

Handhawingsbereidheid kom op sy minste tot uitdrukking in die houding waarna J. du P. Scholtz terloops verwys in Die Afrikaner en sy taal 1806 - 1875: "Die volledig nasionaalbewuste Afrikaner kan dit nie as die bestemming van sy nasie sien dat dit eenmaal in 'n ander opgeneem sal word nie" (93). Anders geformuleer, met die oog op taalgetrouheid: "Die volledig handhawingsbewuste Afrikaanssprekende kan dit nie as die bestemming van sy taalgemeenskap sien dat dit eenmaal in 'n ander taalgemeenskap opgeneem sal word nie". Dit is 'n minimale eis aan 'n handhawingsbewuste; as hy dié eis nie kan onderskryf nie, kan hy nie ernstig opgevat word as hy hom positief oor sy taal of taalgetrouheid uitlaat nie.

Handhawingsbereidheid sal ten minste die volgende insluit: (1) die identifisering van die nadelige tendense in die taalsituasie, o.m. dus bestaande en nuwe taalgebruikspatrone en taalhoudings; (2) die bekendmaking van ongunstige gegewens op die mees doeltreffende wyse (met ander woorde nie so alarmisties dat dit demoraliserend en dus kontraproduktief werk nie, of anders so gerusstellend dat dit lei tot selftevreedenheid en passivisme nie) en (3) die bereidwilligheid om ongunstige neigings en patrone as ongunstig te erken en daaraan te verander.

Pheiffer raak in sy artikel sake aan wat ten nouste saamhang met (3) in die vorige paragraaf. Hier wil ek ingaan op die volgende sake: (a) die houding van Afrikaanssprekendes teenoor Engels en sy sprekers; (b) die houding van Afrikaanssprekendes teenoor Afrikaans en sy sprekers; (c) die ingesteldheid teenoor moontlik nadelige patrone en (d) probleme in die verandering van negatiewe taalpatrone.

Die eerste van hierdie vier behandel Pheiffer in die afdeling waarin hy my houding teenoor Engels en verengelsing kritiseer. Hy sê dat ek neerhalend en gegriefd skryf oor Afrikaanssprekendes wat hulle van Engels bedien. Na aanleiding van opmerkings oor die brief van 'n 19de-eeuse Afrikaner in Engels tot die staat, skryf hy: "Hier klink 'n effense sarkasme en nydigheid deur teenoor die Afrikaner wat Engels gebruik, wat nie in 'n ewewigtige boek tuishoort nie" (97). Maar ek maak tog nie beswaar teen die Afrikaner wat Engels gebruik nie, maar die een wat Engels gebruik of gebruik het ten koste van Afrikaans, of wat om verskoning vra omdat hy sy eie taal gebruik. Op bl. 183 het ek dit duidelik genoeg gestel: "Daar was anti-Engelse trekke in die Afrikanernasionalisme, maar in wese het die leiers en die bevolking nie soseer in verset gekom teen die gebruik van Engels as sodanig nie, maar die gebruik daarvan deur Afrikaners as hulle Afrikaners toespreek, die gebruik van Engels as kerk- en onderwystaal vir Afrikaners en die aanname daarvan as huistaal deur Afrikaanse gesinne".

Behalwe waar dit ten koste van Afrikaans geskied, het ek nêrens beswaar gemaak teen die gebruik van Engels nie.

In sy breë algemeenheid het Pheiffer gelyk as hy sê: "ek vra my af of 'n pro-Afrikaanse houding noodwendig as korrelaat 'n anti-Engelse hoof te hê ..." en negatief op dié vraag antwoord.

Pheiffer openbaar 'n besondere fyngevoeligheid teenoor enigiets wat as anti-Engels geïnterpreteer kan word. Dit laat hom op bl. 98 tot die verbasende konklusie kom: "Steyn se uitgangspunt is skynbaar dat die inhoud van wat gelees word van minder belang is as die táál waarin dit verskyn, dat die taalmedium vir die leser groter prioriteit moet hê as die inhoud". Al wat reg is in hierdie sin, is die gebruik van die woord *skynbaar* as 'n mens dit in sy woordeboek-betekenis interpreteer: dit skyn seker vir Pheiffer so. Waarom, dink hy, sal ek in die hoofstuk ook Afrikaans as kultuurtaal *hoop* dat sy skrywers nie denasionaliserend sal skryf nie (393-4)? Sy sensitiwiteit oorskrei redelike perke as hy dit vermeldenswaardig vind dat ek die uitdrukking "Engelse Oorlog" gebruik: "hy vermy steeds die term Anglo-Boere-oorlog" (bl. 100). Wat Pheiffer vermy om in sy geïmpliseerde verwyte te vermeld, is dat ek nie alleen van "Engelse Oorlog" praat nie, maar ook van "Tweede Vryheidsoorlog" en verder dat die W.A.T. "Anglo-Boere-oorlog" beskou as 'n Anglisisme, terwyl die Tweetalige Woordeboek van Bosman, Van der Merwe en Hiemstra dié uitdrukking nie eers vermeld onder die moontlike vertalings van die Engelse "Anglo Boer War" nie maar wel o.m. "Engelse Oorlog".

Die manier waarop Pheiffer hom in hierdie afdeling blindstaar op allerlei trivialiteite en ten dele ook half lees (later kom ek daarop terug) veroorsaak dat hy kritiek wat daar wel in te bring is teen my benadering, skoon miskyk. W.J. de Klerk het sy kritiek as volg saamgevat: "Iets wat my dwarsdeur die boek hinder, is die feit dat die bespreking van die verhouding Afrikaans:Engels die indruk laat dat ons met twee homogene taalgemeenskappe te maak het. Dit raak veral die bespreking van die taalgesindheid van die Engelstaliges (wat ek wil onderskei van die Engels-sprekendes). Suid-Afrika het baie eerstegenerasie-immigrante. Onder hulle moet daar duidelik onderskei word tussen die vir wie Engels die moedertaal en dié vir wie Engels 'n *lingua franca* is ... Steyn se histories-politieke benadering tot die probleem dui nie op enige moontlike verandering in taalgesindhede wat daar in die afgelope vier dekades kon ingetree het nie. Ek ken eentalige 'South Africans', maar daarnaas ook ESSA's wat (i) hier gebore is en (ii) twaalf jaar formele onderrig op skool gehad het in Afrikaans ... Die 'Boerehaatlike' kritiek ... kom van ('n minderheid) mense wat na Suid-Afrika verwys as 'this country'" (Rapport, 8 Februarie 1981).

Niemand hoef in elk geval te vrees dat daar 'n anti-Engelse gesindheid by Afrikaanssprekendes bestaan of kan ontstaan nie. Die gemiddelde Afrikaanssprekende, wit en bruin, staan nader aan Pheiffer se hipersensitiewe houding teenoor enigiets wat as anti-Engels of anti-Engelssprekende vertolk kan word as aan my houding. Dit blyk uit talle dinge, soos die toenemende gebruik van Engelse uitdrukkinge deur Afrikaanssprekendes in alle soorte situasies, ook die vanselfsprekendheid waarin hulle Engels praat sonder om hulleself af te vra of dit nie ten koste van Afrikaans geskied nie.⁵⁾ Dr. G. van N. Viljoen het volkome gelyk met sy uitspraak dat "Afrikaners more readily and more unreservedly accepted 'Englishness' as part of their cultural heritage." (The Star, 29/9/1981).⁶⁾

Hoewel ek meen dat Afrikaanssprekendes besonder positief ingestel is teenoor Engels, bepleit ek nêrens 'n anti-Engelse houding nie. Waarteen

ek wel sou wil waarsku, is dat die propagering van 'n pro-Engelse houding (of die propagering van 'n sensitiwiteit vir die Engelssprekende) gepaard gaan met die skep van 'n negatiewe houding teenoor Afrikaans en die Afrikaners (nie noodwendig deur dieselfde mense wat positief is teenoor die Engelssprekendes nie), en 'n vermindering van die wil om nie op te gaan in die Engelssprekende gemeenskap nie. As Afrikaanssprekendes so positief teenoor Engels raak dat dit vir hulle geen saak maak as hulle verengels nie, dan is dit 'n gevaarteken vir Afrikaans.

Dit bring my tot die tweede aspek van Pheiffer se politieke raamwerk in die opsig wat ek wil vermeld, nl. die houding teenoor Afrikaans en sy sprekers.

Dit is baie jammer dat die gevoeligheid om die Engelssprekende te krenk, nie gepaard gaan met 'n ewe sensitiewe gevoel en billike houding teenoor die wit Afrikaanssprekendes en veral die "Nasionale Afrikaners" ofwel "Afrikanernasionaliste" nie.

Sy onbillike houding spreek reeds uit die aangehaalde stukkies oor swart taalbewegings. Die vordering wat die swart tale gemaak het in die onderwys, oor die radio en televisie, en in die nasionale state teoreties ook in die l andsadministrasie, ignoreer hy heeltemal. Beskou hy dit as onbelangrik? Nogmaals: ek vermoed hy kyk dit mis vanweë sy politieke raamwerk, 'n raamwerk waarin dit moeilik is om te glo dat daar van 'n Nasionale Regering iets goeds kan kom.

Hy beweer dat ek apologeties is en "chauvinisties, en dan bedoel ek dit in 'n nogal ongunstige sin". Sou Pheiffer sê ek het gelyk as ek sê dat hy te apologeties is teenoor die Engelssprekendes en "onnasionaal, en dan bedoel ek dit in 'n nogal ongunstige sin"? Hy sou waarskynlik sê dat hy gebeurtenisse in perspektief probeer stel en die waarheid probeer dien. Dis presies wat ek probeer doen in my besprekings van apartheid, die Ossewa-Brandwag en dergelike. As ek "verontskuldigend" skryf, kom dit daarvan dat talle ander so beskuldigend skryf dat billikheid en perspektief verlore gaan en 'n mens digby die leuen kom. 'n Mens moet elke beweging tog beoordeel na onder meer die omstandighede wat tot sy ontstaan gelei het, die tydsgees ingesluit. Dit geld sowel van apartheid as swart nasionalisme, en eweseer van persone soos Breyten Breytenbach en aan die ander kant die Ossewa-Brandwag of Stormjaers.

Een van die onbevredigendste aspekte van Pheiffer se raamwerk is sy onderskatting van die belangrikheid van taalfunksies. Enersyds blyk dit uit die reeds aangehaalde suggestie van 'n verengelste bestuursapparaat, andersyds uit sy reaksie op my beskrywing van taalverwaarlosing. Op bl. 102 meen hy dat dit soms bra onbenullige insidente is wat ek aanhaal om te staaf hoe Afrikaans in hoë funksies afgeskeep word. Ek dink egter dat hulle tekens kan wees van 'n nadelige taalgebruikspatroon waarop die aandag gevestig behoort te word. Hoewel ek dit nie kan bewys nie, meen ek ook (op grond van latere briewe in die pers en persoonlike mededelings deur ander mense) dat die patroon, veral aan die Rand, nog ongunstiger is as wat uit my voorbeelde blyk.

Miskien gee Pheiffer hom nie genoeg rekenskap van wat hy in werklikheid voorstaan nie. Vir my lyk dit na 'n verslapping van handhawingsbewustheid, o.m. teen nuwe nadelige taalpatrone. Sy houding is blykbaar dat ons nie te gevoelig vir afskeping moet wees nie. Daarom ook dat hy op

bl. 98 praat van my houding wat grens aan "selfbejammering" waar ek wys op die nadelige uitwerking wat 'n eindelose taalstryd kan hê. Nee, ek dink nie dis my instelling wat grens aan selfbejammering nie, maar syne wat grens aan 'n ontstellende onverskilligheid. Dit gaan hier tog om handhawingsbewustheid en -bereidheid in situasies waarin Afrikaanssprekendes die negatiewe houdings (waarop ek in die betrokke stuk wys), nie kan bekostig nie, soos oor die destydse onverskilligheid op plattelandse dorpe soos Bethlehem wat sy stadsraadsnotules en burgemeestersverslae net in Engels gehou het, en dergelike.

Teenoor 'n belangrike aspek van taalgetrouheid neem Pheiffer 'n raaiselagtige houding aan. "Dis opvallend, byvoorbeeld, dat hy (Steyn) 'n nadeel vir Afrikaans selfs in taalgemengde huwelike (Engels-Afrikaans) sien ..., maar dit nie pertinent stel of hy taaleenvormige huwelike oor die kleurlyn aanneemliker sou vind nie. Dit is vir baie blanke Afrikaners seker 'n 'agoniserende' punt waaroor dit hier gaan, maar een wat Steyn nie vreesloos aanpak nie" (104). Ek sien in taalgemengde huwelike nie "selfs" 'n "nadeel" nie. Dan sou ek immers daarteen geskryf het. Ek wys wel op die risiko's wat dit vir Afrikaans inhou en ek meen dat my kommer geregverdig word deur die gegewens wat ek verstrek. Vind Pheiffer my kommer ongegrond? Of is verliese vir Afrikaans iets wat nie behoort saak te maak nie omdat dit dalk as simptoom van 'n anti-Engelse korrelaat van 'n pro-Afrikaanse houding beskou kan word?

Wat "taaleenvormige huwelike oor die kleurlyn" aanbetref: hopelik moet Pheiffer nou saamstem dat sy formulering in die aanvoegende wyse ("sou vind") my noodwendig verplig om te skryf volgens "aannames van waarskynlikhede en moontlikhede" --- 'n prosedure wat hy elders afkeur. Dus weer in die aanvoegende wyse: As die betrokke groepe dergelike huwelike in 'n toekomstige bestel wedersyds as volkome natuurlik sou aanvaar (iets wat sal saamhang met die antwoorde op die vrae wat ek 'n paar paragrawe verder oor die behoud van die blanke groep en Afrikaans stel), en wel dermate dat dit 'n belangrike faktor in taaloorwegings sou uitmaak, sou ek dit sekerlik aanneemliker vind, indien dit 'n handhawingsbewustheid versterk wat minder angsvallig en troebel is as wat byvoorbeeld Pheiffer s'n is, en gevolglik 'n gunstiger patroon vestig as dié wat my gegewens by taalgemengde huwelike aandui.

'n Positiewer aspek van Pheiffer se politieke raamwerk is sy gevoeligheid vir die skep van 'n beter gesindheid teenoor Afrikaans.

Met die pogings om houdings te verander, staan 'n mens voor 'n paar probleme. Die een is dat die verandering nie so moet geskied dat 'n nuwe situasie op sy beurt weer ander negatiewe houdings kan veroorsaak nie, en ten tweede dat verandering van houdings nie die enigste is wat 'n taal se posisie bepaal nie.

Pheiffer raak 'n belangrike saak aan wanneer hy skryf: "Een van die basiese dilemmas ..., ook vir Steyn, is dat hy tegelyk twee botsende eise probeer nakom: die behoud van 'n blanke groep gebaseer op velkleur en die behoud van Afrikaans, wat deur wit en bruin en swart gepraat word. Dit is 'n dilemma waaruit hy nie vir homself duidelik 'n uitweg losgedink het nie, lyk dit. Waar hy verskillende modelle ... bespreek, hanteer hy steeds die begrip van 'blankes' asof hulle 'n homogene groep uitmaak. Dit lyk asof sy implikasie is dat die kleurgevoel van die blanke steeds 'n sterker oorweging is en sal wees as taalbelang ...".

Uit sy manier van formulering is dit duidelik dat hy hom daarvan bewus is dat dit nie net gaan om dinge soos die gewone skeidingsmaatreëls nie, maar op die lang duur ook oor wat Pheiffer 'n "agoniserende punt" noem, nl. die bloedvermenging van lede van verskillende bevolkingsgroepe.

As dit botsende eise is, kan 'n mens die basiese vraag ook as volg stel: Moet die Afrikaners probeer om "as Afrikaners" behoue te bly, met ander woorde moet die nageslag van die mense wat vandag "die Afrikaners" heet, daarna streef om die twee hoofkenmerke van "die Afrikaner" te handhaaf: nl. blankheid en Afrikaansheid?

Dié twee elemente is vandag deel van die betekenis van die woord *Afrikaner* soos dit in die volksmond leef. Besware teen die definisie sou waarskynlik gerig wees teen die element "blankheid" as deel daarvan: "Blankheid behoort nie deel van die definisie te wees nie". Maar of dit so behoort te wees of nie, dit is in hierdie stadium wel deel van die betekenis. 'n Tweede beswaar kan gerig wees teen die sin en selfs die juistheid van die opname van die element blankheid in die definisie van "die Afrikaner": "Daar is nie iets soos suiwer rasse nie, dus ook nie suiwer blankes nie, en ons moet t.o.v. die Afrikaanssprekendes onderskei tussen 'n groep met net 'n paar persent nie-blanke bloed teenoor 'n groep met 'n paar persent méér nie-blanke bloed". Laat ek, om aan hierdie moontlike beswaar tegemoet te kom, die vraag in die vorige paragraaf as volg herformuleer: (a) Moet die Afrikaners hulle beywer vir sowel (i) die behoud van hul taal, al is dit nie meer "suiwer Afrikaans" nie en al word dit toenemend deur Engels beïnvloed as vir (ii) die behoud van die betreklik groot persentasie blanke bloed, of (b) moet hulle hul beywer vir net een van die twee, omdat dit onmoontlik of verkeerd is om na albei te strewe? Hierdie vraag het ek in 'n eenvoudiger vorm as volg hoor stel: Moet die Afrikaner verengels of verswart?

Die beantwoording van die vraag is moeilik en op die oomblik gevaarlik of onwenslik. As 'n mens redelike argumente vir jou antwoord wil gee en nie bloot houdings wil aanneem wat afkomstig is van die heersende tydgees of die eerste die beste linkse of regse ideologie nie dan het 'n mens kennis nodig van selfs meer vakterreine as dié wat in 2.1 vermeld is, nl. genetica, fisiese antropologie en geskiedenis. (Laasgenoemde is byvoorbeeld nodig vir die vrae: Is dit waar dat die verval van ryke en nasies soms gepaard gegaan het met 'n grootskeepse vermenging tussen rasse wat sterk van mekaar verskil? En as dit in besondere gevalle waar was, is daar 'n oorsaaklike verband of is die twee prosesse alleen maar toevallig tesaam voorkomende verskynsels?⁷⁾ 'n Ander belangrike vraag, n.a.v. Pheiffer se standpunt lui: is die bestaan van die blanke groep alleen gegrond op velkleur?)

Wat die beantwoording van die vraag, of enige poging om dit te beantwoord, op die oomblik, so onwenslik maak, is die feit dat die woord *rassisties* (en natuurlik ook *rassisme*) so 'n sterk wisselende betekenis het. Is alle rassebewustheid *rassisties*? *Alle* rassegevoel? In 1971 het Idi Amin die Asiate van Uganda as "rassisties" bestempel (en later teen hulle opgetree) omdat hulle geweier het om met die swartes te integreer --- hoewel hulle sewentig jaar in Uganda gebly het, was nog net ses Asiate met swartes getroud, het hy gesê (aangehaal in The Citizen, 19/2/1982).

Waarom sou die strewe na die behoud van 'n blanke groep én die behoud van Afrikaans noodwendig botsende strewes wees? Op watter manier kan ver-

engelsing rassevermenging teëwerk of hoe kan rassevermenging tussen wit, bruin en swart verengelsing ontmoedig?

Die strewe na die behoud van 'n blanke groep en die strewe na die behoud van Afrikaans is albei geregverdig, so ook die strewe van die wit Afrikaanssprekende om sowel wit as Afrikaans te bly. Net soos 'n pro-Afrikaanse houding as korrelaat nie 'n anti-Engelse houding hoef te hê nie, hoef 'n pro-blanke houding as korrelaat nie 'n anti-swart houding te hê nie. Beskou Pheiffer die strewe na die behoud van die blanke groep (en derhalwe ook die behoud van die Afrikaner) as rassisties en ongewens?

Die blankes is vir die behoud van Afrikaans ewe noodsaaklik as die behoud van die bruines. Die klein groep Afrikaanssprekendes wat die kapitaal, kennis en ervaring het om te sorg dat Afrikaans 'n ekonomiese taal bly, is veral blankes. Dis blanke Afrikaanssprekendes wat tot nou toe die belangrikste bydraes tot die Afrikaanse letterkunde en kultuurlewe oor die algemeen gelewer het. Die verlies van hulle sal vir Afrikaans noodlottig wees.

Die oorgrote meerderheid van die blankes wil waarskynlik as blankes behoue bly, en die Afrikaanse beweging kan nie bekostig om hulle te antagoniseer nie.

Die deursnee Engelssprekende en Afrikaanssprekende voel hulle waarskynlik ewe bedreig deur die moontlikheid van 'n swart meerderheidsregering. Hulle voel seker ewe sterk oor die vrye ondernemerstelsel soos dit hier funksioneer (met 'n ewewig tussen absolute kapitalisme en absolute sosialisme) en voel, as hulle na die noorde kyk, dat 'n swart meerderheidsregering hierdie tradisie sou bedreig.

Moet die Afrikaanse massamedia, skrywers en politici die behartiging van blanke belange, ideale en strewes as rassisties verwerp? Miskien met die uitgesproke of onuitgesproke beleid: "Ons toekoms lê nie by die wittes nie; waar daar botsing kom, kies ons die kant van die meerderheid, nl. die swartes. Swart regering kóm, en dit kan op een van twee maniere kom: ondanks blanke verzet of met blanke verwelkoming. Laasgenoemde sal die swartes gunstig stem, eersgenoemde sal hulle antagoniseer. Dus, ons kies die laaste alternatief en ons veg nie verder vir blanke belange nie, iets wat per definisie rassisties is."

So 'n beleid sal kortsigtig wees. Afrikaans moet die draer wees van *geregverdigde* ideale, strewes en belange --- van sowel die blankes as die swartes en bruines.

Sulke geregverdigde strewes, ideale en belange is daar. En wat dit betref, wil ek kom by 'n uiteensetting van Pheiffer waarin hy deur sy manier van aanhaling 'n heeltemal skewe beeld van my standpunt gee. Op bl. 98 skryf hy:

"Dan weer is sy toon skamper en byna sinies as hy oorweeg watter uitwerking die opheffing van diskriminerende maatreëls moontlik op 'n Afrikaanse groep met lae sosio-ekonomiese status sou kon hê: 'Dit kan wees dat hierdie groep weinig erg het aan, of selfs antagonisties is teenoor twee groepe Afrikaanse kultuurmense: die tradisionele kultuurmense (feestoespraakmakers, tradisionele kerk- en politieke leiers) en dié wat so verlig is dat hulle die minder-verligtes se vrese en behoeftes

skoon vergeet --- teoloë wat na 'n groot insig en skielike bekering wil hê dat somer almal moet insien dat alles wat deurgegaan het as reg, nou sonde is: alle vorme van apartheid, afsonderlike woonbuurte, die Ontugwet, aparte aanbidding. Daar is dié verligtes wat ryk genoeg is om hul apartheid te koop --- in ryk buurte woon en nie nodig het om bus te ry nie en dus maklik en opreg die afskaffing van woonbuurt-, trein- en busapartheid kan bepleit'.

"Die moontlike nadelige gevolge (onder andere vir Afrikaners) wat die opheffing van diskriminasie onder bogenoemde groep sou kon hê, stel hy simplisties op bl. 251, en net vanuit die oogpunt van die blanke gesien. Die potensiele wins vir Afrikaans onder nie-wit sprekers ignoreer hy. Steyn is hier self besig om die bevordering van Afrikaans implisiet te koppel aan die behoud van diskriminerende maatreëls, en daarmee doen hy juis mee aan 'n proses wat vir Afrikaans al groot skade berokken het" (98).

As daar sprake is van simplistiese sinisme of siniese simplisme is dit in die manier waarop Pfeiffer my standpunt hier weergee. Ek sê tog baie duidelik 'n paragraaf verder: "Om moontlike misverstande uit die weg te ruim: dis nie 'n pleidooi dié dat Afrikaanse media rassisties moet raak om moontlike rassiste onder die tweetalige groep en ander groepe te behaag nie, net 'n pleidooi om soveel begrip en billikheid as moontlik aan die dag te lê vir diegene wat die onmiddellikste geraak gaan word deur die opheffing van apartheidsmatreëls. Hierdie mense is nie onkundig nie oor die ewels wat soms voortgekom het uit integrasie in die V.S.A., waar hele woonbuurte soms vervalte geraak het. Hulle weet iets van moeilikhede wat kan ontstaan deur skoolintegrasie ...".⁸⁾

Die blankes kan seer seker ongeregverdigde eise en vrese hê, maar hulle vrese is nie almal ongegrond en hul strewes almal rassisties nie. Vrese soos die wat voortspruit uit die Britse en Amerikaanse ervarings van die afgelope klompie jare met skool en woonbuurtintegrasie is geldig. Deur sy implisiete afwysing van Afrikaans as die draer van geregverdigde behoeftes van die blankes is Pfeiffer buitendien in stryd met die ideaal wat hyself vir Afrikaans stel, nl. om draer te wees van die wydste moontlike spektrum van gedagtes, belewenisse, politieke filosofieë en lewenshoudings.

Ek wil dit in elk geval betwyfel of ons vir Afrikaans enige winste gaan behaal deur die algemene en algehele opheffing van veral woonbuurt- en skoolskeiding. Om twee redes twyfel ek aan winste wat Afrikaans deur die opheffing van skeidingsmaatreëls op dié twee gebiede kan behaal. Ten eerste kan 'n onoordeelkundige opheffing van skeidingsmaatreëls nuwe antagonisme tussen blank en swart en bruin skep en ten tweede moet 'n mens onthou dat, hoewel houding 'n belangrike deel van 'n taalhandhawingsveldtog uitmaak, dit ondergeskik bly aan gebruiksfunksies en demografiese faktore soos getalle, spreiding van sprekers en taalgemengde huwelike. So byvoorbeeld het die negatiewe houding teenoor die Engelssprekendes wat na die Tweede Vryheidsoorlog geheers het, nie verhinder dat duisende Afrikaners verengels nie. Die Franse Hugenote aan die Kaap het 'n tyd lank baie negatief gestaan teenoor die Nederlanders/Afrikaners en was sterk getrou aan Frans. Desondanks het hulle vanweë gebruiksfunksies, getalle en taalgemengde huwelike hul taal prysgegee. Die Namas was nie Afrikanergesind nie, maar het Afrikaans as tweede taal aangeleer omdat dit om ekonomiese redes as belangrik geag is.

Die skep van beter gesindhede móét gepaard gaan met die skep of behoud van funksies, anders baat dit taalgewys baie min. Afrikaners is bv. onder die leiers van die Demokratiese Turnhalle-Alliansie, maar ondanks 'n groter vriendskap tussen Afrikaners en swartes het twee etniese owerhede, dié van die Wambo's en die Damaras, besluit om Afrikaans as onderwystaal te vervang deur Engels.

Die handhawing waarvoor Pheiffer se politieke raamwerk voorsiening maak, is die skepping van 'n positiewer houding (wat ten dele twyfelagtig is in 'n ten volle geïntegreerde maatskappy), maar met prysgawe van belangrike gebruiksfunksies. (Vgl. sy suggesties oor 'n verengelse bestuursapparaat.) En in die onderwys sal integrasie Engels bo Afrikaans bevorder. Indien Pheiffer hierdie stelling as 'n blote aanname beskou wat op onwaarskynlikheid berus, behoort hy konkreet die faktore aan te dui wat so 'n situasie onwaarskynlik maak.

4. Uitreikingsaksies

In die laaste paragrafe van sy artikel skryf Pheiffer:

"Wanneer Afrikaans die beeld kan ontgroei wat hy op die oomblik het van behoudendheid, anti-bruin en anti-swart en anti-Engels en gebonde aan bepaalde politieke opvattinge en morele kodes, kortom wanneer Afrikaans homself kan bewys as bevrydende, volwaardige, omvattende uitingsmiddel (en tuiste!) vir ons eie tyd en vir alle groepe en hul strewes en wanneer so 'n breër visie op die taal deurdring tot 'Afrikaanse' gesagsfigure, kultuurorganisasies e.d., dan oorleef hy. Maar dit sal moet berus op die verwydering van antagonismes en onreg. 'n Kragtige taalnasionalisme is maar 'n gedeeltelike en miskien selfs 'n kunsmatige middel, as die klimaat wat geskep word deur die hanteerders en die sprekers van die taal ongunstig is (104).

"Die kern is miskien eerder die bevryding van Afrikaans van die beperkende elemente wat 'n nasionalisme, soos tot nou toe beleef, op hom kan afdruk. Om te oorleef, moet hy ook belangstelling, welwillendheid, gebruikseleenthede en gebruiksbereidheid opwek by dié groepe wat nie noodwendig in 'n taalnasionalisme wil opgaan nie. So 'n uitwaartse beweging van Afrikaans waarin hy hom juis los toon van tradisionele (politiek gekleurde) nasionalistiese trekke en gewillig toon om toenaadering tot talle ander lewenswyses en denkbearde te soek, hou moontlik 'n positiewe toekoms vir die taal in.

"Dit sal die hart en gemoed van die Engelssprekende en swarttaalsprekende moet verower --- en dit is hierdie 'uitreikingsaksie', hierdie verruiming van die tuiste wat Steyn nie duidelik genoeg ... uitspel nie." (105)

Die stuk imponeer as globale gebaar, omdat soveel van die woorde wat deur die jare al 'n positiewe konnotasie gekry het, daarin teenwoordig is: "n breër visie op die taal", "bevryding van beperkende elemente", "belangstelling, welwillendheid ...", "uitwaartse beweging", "hart en gemoed verower", "verruiming". Daar is min mense wat hulle nie sal vereenselwig daarmee nie, maar solank al hierdie woorde en frases nie verband het met konkrete voorbeelde nie, is hulle leë woorde en holle frases.

Voordat ek iets sê oor uitreikingsaksies, net 'n paar kanttekeninge by van die sinne in dié slotgedeelte.

Wat sin 1 betref: "Wanneer Afrikaans die beeld kan ontgroeï ... dan oorleef hy". Nee, jammer, maar dan oorleef hy nog nie. Dit mag 'n voorwaarde wees vir oorlewing, maar nie 'n voldoende voorwaarde nie. Hy moet iets anders kry wat Pfeiffer in 'n later sin noem: gebruiksgeleenthede. Daarsonder het hy geen kans op oorlewing nie.

As Afrikaans die beeld kan ontgroeï ... Hoe het hy daardie beeld gekry? Net vanweë apartheid en die assosiasie van die taal met die Nasionale Party, O.B., Broederbond ens.? Nee. Ten dele is dit ook te wyte aan doelbewuste stigmatisering. Min. J.H. Hofmeyr het in 1948 gesê: "Don't give the Nats a sporting chance".⁹)

As Afrikaans die beeld van "anti-Engels" het ondanks die positiewe houding teenoor Engels en die Engelssprekende wonder ek hoe lank dit gaan duur voordat ander negatiewe beelde "ontgroeï" kan word.

Sin 2 lui: "Maar dit sal moet berus op die verwydering van antagonismes en onreg". Ja, mits daar nie nuwe onreg en antagonismes geskep word nie. Dis bowendien sinloos om die woord "onreg" te gebruik sonder om te spesifiseer wat daarmee bedoel word; en "verwydering" sonder vermelding van wat alles verwyder moet word.

Die volgende sin: "as die klimaat wat geskep word deur die hanteerders en sprekers van die taal ongunstig is" — 'n Ongunstige klimaat word nie net geskep deur die sprekers van een taal nie. Wil Pfeiffer beweer dat die "ongunstige klimaat" van vandag die skuld is van slegs die Afrikaanssprekendes?

"Om te oorleef, moet hy ook belangstelling, welwillendheid, gebruiksgeleenthede en gebruiksbereidheid opwek ..." As my interpretasie van Pfeiffer se standpunt vroeër in die artikel reg is, nl. dat hy 'n verengelste bestuursapparaat voorstaan, is die woord "gebruiksgeleenthede" maar net aanwesig ter salwing van die gewete. "In werklikheid gee jy nie om nie, want jy wil gebruikgeleenthede prysgee". — "Nee, ek gee om, kyk hier beklemtoon ek dan ons moet gebruikgeleenthede opwek." Hoe sê Shiva Naipaul oor 'n sekere aspek van Tanzanië se beleid? "Words, words, words ... They can, when handled promiscuously, gradually begin to take the place of reality. They can, in the course of time, become a complete substitute for it." (North of South, bl. 205).

'n Uitreikingsaksie het weinig waarde as dit nie verband hou nie met die gebruik van Afrikaans in die volgende funksies: as (a) werkgewerstal, (b) opleidingstal en (c) kultuurtaal, o.m. die taal van die massamedia.

Een van die potensieel vrugbaarste uitreikingsaksies vir enige taal is 'n veldtog om dit 'n taal van waarde in die ekonomiese lewe te maak. Dis 'n ideaal van taalhandhawers van alle gemeenskappe dat dit vir alle lede van 'n taalgroep moontlik sal wees om van onder tot bo te vorder in 'n verskeidenheid van werkkringe waarin hulle hoofsaaklik of uitsluitend hul eie taal gebruik, of waarin kennis van hul taal ten minste noodsaak

is --- en sodoende ekonomiese bate. 'n Moontlike wit-bruin Afrikaanse ekonomiese beweging sou een van die ideaalste uitreikingsaksies wees wat daar is.

Een van die belangrikste aksies van die verlede was dié om van Afrikaans een van die tale van die bestuursapparaat te maak. 'n Aksie om Afrikaans as een van die tale van die bestuursapparaat te behou, is nodig om verdere vordering moontlik te maak. Die huidige beweging om Kleurlinge en Asiate in die staatsdiens op te neem, kan 'n uitreikingsaksie word, maar dan alleen as dit gepaard gaan met die behoud van Afrikaans as een van die amptelike tale --- en dit nie slegs in naam nie. Die oopstelling van Afrikaanse universiteite vir gekleurdes kan 'n uitreikingsaksie word mits Afrikaans die doseermedium aan daardie universiteite bly.

Effektiewe uitreikingsaksies is dié wat die massamedia tans onderneem, bv. dié koerante en tydskrifte deur die opbou van die grootste moontlike sirkulasie, o.a. onder gekleurde lesers. 'n Ander belangrike is die onderneming van Nasionale Tydskrifte om videomateriaal ook in Afrikaans beskikbaar te stel. Hierdie aksie sou natuurlik veel meer trefkrag vir Afrikaans gehad het as die stof, of 'n essensiële deel daarvan, net in Afrikaans beskikbaar sou wees om min of meer in ewewig te kom met die geweldige groot hoeveelheid wat alleen in Engels bestaan.

In die wêreld van die massamedia sal dit 'n terugwaartse stap wees om die huidige Afrikaanse radiodiens te vervang deur 'n tweetalige "ernstige" diens soos al 'n keer of wat voorgestel is. Dit sou beteken dat die gebruik van Afrikaans oor die eter minder word. Die Engelssprekende sal nog altyd na die talle Engelse stasies kan luister as hy nie Afrikaans wil hoor nie, maar die Afrikaanssprekende sal na Engels móét luister. 'n Uitreikingsaksie in die radiowese kan inhou: meer Afrikaans smiddae en saans oor die dienste soos Radio Hoëveld, Goeie Hoop en Port Natal en Springbok, omdat Afrikaans in dié belangrike luistertye na skooltyd afgeskeep word. En as daar 'n spesiale Natalse Indiërdiens in Engels kan kom, waarom nie 'n spesiale Afrikaanse diens vir Kleurlinge (en ander) in Kaapland nie?

'n Ander moontlike groeipunt kan die toelating van gekleurdes tot Afrikaanse kultuurorganisasies wees. 'n Veelrassige organisasie sal in die toekoms veel meer gesag dra as 'n suiwer blanke organisasie as hy hom byvoorbeeld sou uitlaat oor taalverwaarlosing en -laksheid. Uiteraard is daar ook die uitreikingsaksies van individue --- in die skep van gesindhede sowel as die gebruik van Afrikaans op soveel terreine as moontlik.

Die welslae van uitreikingsaksies is onseker as hulle almal *alleen* sou afhang van die welwillendheid en opofferings van enkelinge, en nie minstens ten dele voortkom uit die moontlikhede wat die staatstruktuur skep nie.

Dis in hierdie opsig dat Pheiffer se politieke raamwerk gevaarlik vaag is. Maak sy beoogde model wel vir 'n doeltreffende uitreikingsaksie voorsiening? In die twintigste eeu is funksies lewensbelangrik vir enige taal, maar dáárteenoor neem Pheiffer 'n twyfelagtige houding aan. Oor die houding van Afrikaanssprekendes teenoor die vernaamste mededingende taal is hy klaarblyklik meer begaan as oor hul taalgetrouheid (ten minste as 'n mens uit sy summiere opmerkings moet oordeel). Die politieke raamwerk waarin Pheiffer skryf, is nie die raamwerk van 'n 20ste-eeuse model van taalhandhawing nie, maar van 'n voor-19de-eeuse model van nie-handhawing.

VOETNOTE

1. Hiermee sê 'n mens natuurlik nie dat daar noodwendig pmvervambare "kennis van die werklikheid" verlore gaan as 'n taal (wat net gepraat word) uitsterf nie. Dan Slobin skryf: "Although it is a debatable point I would tend to believe that any concept can somehow be encoded in any language, though with some ease in some, and by complex circumlocutions in others" (1979:179).
2. In Liberale nasionalisme relativeer van Wyk Louw sy vroeër formulering, maar nie in so 'n mate dat dit die argument aantas nie. "Ek sal nog sê: Die politieke lewe kan hoë eise aan 'n mens stel --- soos wanneer 'n soldaat 'n gewisse dood moet ingaan, of iemand martelaar word vir 'n saak wat vir hom 'n baie diep oortuiging is. Volstrekter as in hierdie gevalle kan geen trou wees nie. Maar die 'politiek' (in 'n baie hoë sin gebruik hier) bly altyd derivatief; hy stel sy eis aan ons alleen kragtens waardes wat bokant hom lê --- waardes soos geregtigheid, vryheid en ander" (1958:19). In die artikel verdedig Van Wyk Louw die begrip 'nasionale regte' ("Die reg om jou geestelike ontwikkeling --- sê maar kortweg jou onderwys --- te ontvang deur middel van 'n taal wat jy verstaan, is 'n nasionale reg"). Die strewe na die handhawing van nasionale regte bly 'n strewe wat in ooreenstemming is met daardie "waardes wat bokant hom is", soos geregtigheid en vryheid.
3. "Loss of language meant loss of faith, and loss of faith meant loss of eternity", sê J. Ducharme oor die houding van Frans-Kanadese teenoor Engels. P.H. Van der Plank wat hierdie uitspraak aanhaal (1971:165) gaan in sy werk oor die assimilasie van Europese taalminderhede in op die agtergronde van die samesmelting van taal- en godsdienstige waardes en die gevolglike "ontwikkeling van een sterke kollektief-emotionele, centrifugaal gerichte kracht" (1971:165).
4. Dat ek met my "aannames van waarskynlikhede en moontlikhede" oor die posisie van Afrikaans in 'n ten volle geïntegreerde eenheidstaat onder 'n swart regering nie heeltemal ongelyk het nie, wys 'n voorval in Gwelo in Zimbabwe. Hoewel Afrikaans in Rhodesië nooit offisiële status gehad het nie, kon dit vryelik in die kerke (en 'n beperkte aantal skole) gebruik word. Die NG gemeente in Gwelo het in Maart 1982 by die stadsraad toestemming gevra om 'n kerksaal te bou, maar die tien swart Stadsraadslede het teen die mosie gestem sodat dit afgekeur is.

In die debat het die stadsraadslede die NG Kerk gekritiseer omdat hy sy dienste in Afrikaans hou. Raadslid E.N. Nyashanu het gesê dat hy 'n lid is van die African Reformed Church, 'n susterskerk van die NG Kerk, en voorts verklaar: "Baie organisasies in Zimbabwe wat vroeër op 'n rasistiese grondslag bestaan het, het nou saamgesmelt. Hoekom doen hulle dit nie in die NG Kerk nie? Dan kan ons saam in Engels voortbestaan" (Die Transvaler, 4/3/1982).

Wat hier tot sy logiese konsekwensie gevoer word, is die beleid, deur Pheiffer geopper, van een gemeenskaplike taal ter wille van samewerking: "Dan kan ons saam in Engels voortbestaan".

Al is dit moontlik dat 'n bevolking met 'n ware nasionale bewussyn hom eendag van sulke uitsprake sal distansieer, moet ons in die grondwet-bepanning rekening hou met hierdie soort houdings en die bedreiging wat dit inhou.

5. 'n Voorval waarvan prof. Hans du Plessis vertel, is tiperend. By die FAK-kongres in 1981 in Durban het 'n FAK-afgevaardigde in 'n hotel gaan sit aan 'n tafel waarby twee mense in Engels sit en gesels het. Hy het toe ook maar Engels gepraat. 'n Uur daarna nadat hulle weg van mekaar is, kom die drie mekaar weer teë --- as afgevaardigdes by die FAK-kongres (Die Volksblad, 23 September 1981).
6. Die ter sake gedeeltes van die berig is as volg:

"South Africa had probably become 'more English' after becoming a republic, said the Minister of National Education, dr. Viljoen.

"Dr. Viljoen, speaking at a prizegiving ceremony at Kearsney College at Botha's Hill near Durban last week said he believed South Africa had become more English for two reasons.

"English speakers were 'more consciously devoting their Englishness, as one of the best assets they have to the good of this, their country'. Afrikaners more readily and more unreservedly accepted 'Englishness' as part of their cultural heritage."
7. Hierdie vrae moet gestel word omdat hulle so dikwels ter sprake is. Die historikus G.D. Scholtz skryf in 'n artikel "Liberalisme in die perswese" in die bundeltjie Afrikaner-liberalisme onder redaksie van P.S. Dreyer: "Vandag word algemeen deur historici aanvaar dat een van die vernaamste oorsake van die val van die groot Romeinse Ryk gesoek moet word in die verdwyning van die Romeine in ander volkere en rasse." Dr. K. Sprey, 'n deskundige op die gebied van die Romeinse geskiedenis, skryf as volg oor hierdie saak: "Een ander gevolg van die periode van rokeloze en onbeperkte eksploitasie was die vergaande vermenging met andere elemente. Die oorspronklike Italici moesten sterk geslonken zijn, de bevolking van Rome en de handelssteden was geheelgemengd. Een Engelse geleerde heeft eens gezegd: 'The Roman Empire fell because it ceased to be Roman'." (64) Dis moontlik om talle uitsprake met dié strekking te gee.
8. Dis nie die enigste plek waar Pfeiffer half lees en/of swak interpreteer nie. Vergelyk ook die volgende:
 - a. "Op p. 338 is daar 'n bedenkbare passasie waar Steyn in sy bra swartgallige siening van die Suid-Afrikaanse 'swakhede' 'n veralgemenende beskuldiging rig aan die intelligentsia 'wat byna net so dikwels die kluts kwytraak as gewone mense'. Die slegs negatiewe wyse waarop hy hier oor hul skryf as sou hul slegs maar 'n sagmaak-rol speel en morele ondermyning in die hand werk, dui op 'n eensydige aanname."

Op dieselfde bladsy staan daar: "'n Potensiële krag en 'n potensiële swaakteit --- dis die intelligentsia". Dit gaan in die

betrokke paar bladsye oor "die swakhede van state waarteen daar in die twintigste eeu sulke oorloë gevoer is" (336), te wete guerilla-oorloë en in die paragraaf waaruit Pheiffer aanhaal, word daar bowendien telkens gesê: "As hulle vervreemd raak", "Hulle *kan* help verdag maak ...", "*kan* help om moreel te ondermyn ..." ens. Oor die positiewe rol van intellektuele, bv. in taalbewegings, of an Afrikanerintellektuele in die Afrikaanse taalbeweging, het ek heelwat meer geskrywe as oor die potensiële swakhede van die intelligentsia.

- b. Die opmerkings oor my houding teenoor taalverplasing op bl. 96 is nog 'n voorbeeld van foutiewe interpretasie. Ek vermeld wel die voorbeelde van Nama, maar dit gaan daar nie om taalverplasing nie, maar die aanleer van Afrikaans as tweede taal deur die Namas. Nama is tot vandag 'n taal in Suid-Wes.

- 9. Hoe moeilik dit vir Afrikaners is om aan 'n negatiewe beeld te ontgroei, wys o.m. 'n koerantberig in die Rand Daily Mail van 3 November 1981 wat verskyn het onder die opskrif: "Docile students applaud AWB leader". (Die AWB is die Afrikanerweerstandsbeweging.) Heel prominent is 'n paar beledigende opmerkings van die AWB-leier teenoor die Kleurlinge vermeld. 'n Mens moes die indruk uit die berig kry dat Afrikanerstudente dit toejuig.

Die Transvaler se berig oor dieselfde byeenkoms het verskyn onder die opskrif: "AWB-man by RAU uitgelag". In die berig word o.m. verwys na "n uitbundige gelag" en "n ongelooflike tonggeklik" waarmee sommige stelling van die afkeer van die studente van o.m. die beledigende opmerkings teenoor die Kleurlinge.

Ek is daarvan oortuig dat Die Transvaler se weergawe juis is. Ek het al 'n soortgelyke vergadering bygewoon wat deur 'n minder radikale regse toegesprek is en waar studente spottend, sarkasties of ironies gefluit en gejuig, d.w.s. "tussen aanhalingstekens" gejuig het. Maar die Mail se verteenwoordiger het die spot en ironie misgeluister en dit is dié koerant se berig wat deur die nuusagentskap Sapa versprei is. So is dan weer eens gebou aan die beeld van "anti-bruin".

BIBLIOGRAFIE

- Alcock, Anthony E., Brian K. en John M. Welton
1979 The future of cultural minorities. London: The Macmillan Press.
- Chomsky, Noam
1975 Reflections on language. New York: Random House.
- Cocquereaux, Jacqueline
1981 Volken en talen in beweging. Leuven: Davidsfonds.
- Comrie, Bernard
1981 Language universals and linguistic typology. Oxford: Basil Blackwell.
- Evels-Hoving, B.
1981 "Henri Pirenne (1862-1935)", in Huussen, Kossmann en Renner (reds.) 1981:26-40.
- Fishman, Joshua A. (ed.)
1978 Advances in the study of societal multilingualism. The Hague: Mouton.
- Héraud, Guy
1981 "Inleiding", in Cocquereaux 1981:9-18.
- Huussen, A.H., E.A. Kossmann en H. Renner (reds.)
1981 Historici van de twintigste eeuw. Utrecht: Het Spectrum.
- Kloss, Heinz
1969 Grundfragen der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert. Wien: Wilhelm Braumüller.
- Lieberson, Stanley
1981 Language diversity and language contact. Stanford: Stanford University Press.
- Louw, N.P. van Wyk
1954 Lojale verset. Tweede druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1958 Liberale nasionalisme. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1959 Berigte te velde. Tweede druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
1970 Rondom eie werk. Kaapstad: Tafelberg.

- Ortega y Gasset, José
1966 Opstand der horden. Dertiende druk. 's-Gravenhage:
H.P. Leopolds Uitgeversmij.
- Pheiffer, R.H.
1981 "Bedenkinge oor die politieke kader van Tuiste in eie
Taal", SPIL PLUS 5:93-105.
- Scholtz, J. du P.
1965 Die Afrikaner en sy taal 1806-1875. Tweede Druk.
Kaapstad: Nasou.
- Slobin, Dan Isaac
1979 Psycholinguistics. Second Edition. Glenview: Scott,
Foresmann and Company.
- Van der Plank, P.H.
1971 Taalassimilatie van Europese taalminderheden. Rotterdam:
Bronder-offset.
- 1978 "The assimilation and non-assimilation of European lin-
guistic minorities" in Fishman (ed.) 1978:423-455.